

לאקדמ

גיליון 75 | שנתון האקדמיה ללשון העברית לשנת תשפ"ד

האקדמיה ללשון העברית

שְׁתָּפוּת (شراكة)

אַחָדוּת

תוֹשִׁיָּה

אוֹר

זִהוּת (Identity)

מִשְׁפָּחָתִיּוֹת

אַהֲבָה

רַעוּת

כְּסוּפִים

רוּחַ

יִשְׂרָאֵלִיּוֹת

רֶפֶת

שְׁלִיחוֹת

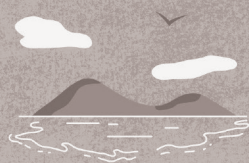
חַיִּים

בְּאֵר

אַמוֹנָה

רְחוֹק

מוֹלָדֶת

בֵּית

אַחָדוּת

האקדמיה ללשון העברית היא המוסד העליון למדע הלשון העברית במדינת ישראל. היסוד לפעולתה הונח בחוק המוסד העליון ללשון העברית (תשי"ג, 1953), והיא ממשיכת דרכו של ועד הלשון העברית. תפקידה לכוון את התפתחות הלשון העברית על יסוד חקר הלשון לתקופותיה ולענפיה.

אלו הן מטרות האקדמיה:

- א. לעשות לכינוס ולחקירתו של אוצר הלשון העברית לכל תקופותיה ושכבותיה.
- ב. לעשות לחקירת מבנה הלשון העברית ותולדותיה.
- ג. לכוון את דרכי התפתחותה של הלשון העברית לפי טבעה ודרכיה ולפי צרכיה בכל תחומי העיון והמעשה, באוצר המילים, בדקדוק, בכתב, בכתב ובתעתיק.
- ד. לפעול לשמירת מעמדה של העברית, להעלאת קרנה ולהקניית תולדותיה לציבור הרחב.

לשם כך האקדמיה פועלת בשלושה מישורים עיקריים: חקר העברית למן ימי המקרא ועד ימינו; קביעת תקן בענייני דקדוק, כתיב, מינוח ותעתיק והעמדת אוצרותיה לרשות הציבור הרחב.

תמונת השער: "עברית - שפה שמחברת אותנו", מיזם האקדמיה ליום העברית תשפ"ד בשיתוף המועצה הציונית בישראל.

עורכת: ד"ר רות שטרן

הפקה: ליזה מוהר

עריכת לשון: צופי שקלים

עיצוב האורים בשער: אלעד ליפשיץ, סטודיו דוב אברמסון, ירושלים

עיצוב ועריכה גרפית: צופית צחי

דפוס: גרפוס פרינט

האקדמיה ללשון העברית

קריית האוניברסיטה

גבעת רם

ת"ד 90004, ירושלים 9190401

02-6593555

<https://hebrew-academy.org.il/>

orit@hebrew-academy.org.il

אקדמ

שנתון האקדמיה ללשון העברית לשנת תשפ"ד

גיליון 75
ניסן תשפ"ה

תוכן העניינים

5	דבר הנשיא
6	האקדמיה בתשפ"ד
7	מנווה האקדמיה ללשון העברית ומוזאון העברית

מליאת האקדמיה

10	חברי האקדמיה החדשים
13	דבריהם הם זכרונם
	מי אתם חברי האקדמיה?
14	ריאיון עם חברת האקדמיה רות אלמגור־רמון
18	ריאיון עם חבר האקדמיה הרב חיים סבתו
22	המזכירות המדעית בחזית השינוי
26	מהחלטות האקדמיה בשנת תשפ"ד
29	עצבני עלום וטרף־יד חור: שמות חדשים לגמלי שלמה

מפעל המלון ההיסטורי

36	מהו מפעל המילון ההיסטורי
37	המדור לספרות הרבנית
39	המדור לספרות התרגומים מערבית
40	המדור לספרות העת החדשה
41	"סירי, את מבינה עברית?": האקדמיה בשירות עיבוד שפה טבעית בעברית
43	"איש נבוב": על צירוף אחד בעל שתי משמעויות הפוכות

מדור שפת הסימנים הישראלית

48	מדור שפת הסימנים הישראלית
49	תצורות היד הבסיסיות בשפת הסימנים הישראלית: התקן המיוחד

היה היה

54	אוספי האקדמיה
56	אוסף בראדון לתולדות תחיית הלשון העברית בדיבור־פה
57	פרס להסכת המִחְיָה
58	עברית מן העבר
59	על ימיה הראשונים של האקדמיה ללשון העברית
64	"פשוט, פתחו פה והתחילו לדבר": הגננת העבריייה הראשונה באירופה

הפעילות לצבור

68	מרכז התרבות וההדרכה
70	פעילות האקדמיה במרשתת
71	מפגשים מקוונים לקהל הרחב
72	מפגשי עיון ושיח
73	"באים לידי ביטוי": הפינה שלנו ברדיו
77	מהי צורת הרבים של "שבעה"? שאלות ותשובות בעת המלחמה
78	השתלמויות באקדמיה ללשון העברית
79	שאלת נשיא האקדמיה באולימפיאדת הלשון העברית
80	בטח, בטוח וביטחון: מפרסומי האקדמיה בשנת תשפ"ד

יום העברית: "עברית - שפה שמחברת אותנו"

	יום העברית תשפ"ד
84	עברית - שפה שמחברת אותנו
86	מפגשי יום העברית
86	אליפות העברית
87	יום העברית באירופה

88	חדש בחנות
90	חברי האקדמיה
91	עובדי האקדמיה בתשפ"ד
92	חברי ועדות הקבע וועדות המינוח שפעלו בתשפ"ד

דבר הנשיא

קוראות וקוראים יקרים,

החוברת שלפניכם, בעריכת ד"ר רות שטרן, מציגה בצורה תמציתית את האקדמיה ללשון העברית על שלל מרכיביה, מיזמיה ופעולותיה, בהתמקדות בשנה שעברה, שנת תשפ"ד, שהייתה קשה ומאתגרת מאוד הן בגבולות המדינה הן בקרבה. למרות המלחמה, הקורבנות האישיים ולדאבון הלב גם האסונות הרבים עשתה האקדמיה על כל אגפיה כל מאמץ למלא את משימותיה במחקר ובשירות לציבור בצורה מיטבית. אתר האקדמיה מתפתח והולך, והוא מעיד על המאמץ להגיש חומרים חדשים לשוחרי העברית ולקרב את הציבור כולו לעברית על כל רבדיה. ואומנם מאות אלפים פוקדים את אתר האקדמיה בכל חודש, עדות למרכזיות הלשון העברית בתרבות הישראלית. מלבד מידע שוטף על

האקדמיה, על חבריה החדשים ועל פעילויותיה, תוכלו להתוודע קצת יותר לעומק אל כמה מחברי האקדמיה שרואינו במיוחד לחוברת זו וללמוד מן המבואות, מן המאמרים של ראשי המדורים באקדמיה ומן הסיכום של ראשת המזכירות המדעית היוצאת, הגב' רונית גדיש. ודאי תשמחו גם להיחשף לחידושי לשון אחדים.

מכלל ההישגים בתשפ"ד אעלה על נס את עדכון תקנון האקדמיה והסדרות נוספות בעבודת האקדמיה; את בחירתם של חברי אקדמיה חדשים; את פירות עמלן של הוועדות המקצועיות; את ראשית המעבר מהעבודה על "המאגרים למילון ההיסטורי", המשרתים בעיקר את החוקרים, לעבודה שיטתית על המילון עצמו לטובת כל קורא משכיל; הסבה זו היא מפעל אדירים שידרוש לא פחות מהזמן ומהמאמץ שהושקעו בהעמדת ה"מאגרים" עצמם. יצוינו גם המשך הקליטה, הקטלוג, הפיתוח והשימור של הארכיונים; התמדת המזכירות המדעית בחשיפת מכמני האקדמיה לכלל הציבור; פיתוח שפת הסימנים הישראלית ומפעל התיוג; הפעילות במרכז התרבות וההדרכה ובמדור ההשתלמויות, ובכלל זה אירוח קבוצות ממפוני הדרום והצפון; וכמובן עבודת המנהל השוטף הן של המנכ"לית הן של המנהלה.

אני מבקש להודות לחברות האקדמיה ולחבריה, לראשי המדורים, לכל העובדים במדורי האקדמיה ובמטה האקדמיה ובראשו המנכ"לית הגב' דורית לרר, וכן לאגודת הידידים בארץ ומחוצה לה, על עבודתם המסורה והנמרצת.

שנה טובה ומבורכת,

אהרן ממון

האקדמיה בתשפ"ד

שנת תשפ"ד הייתה שנת אסון. ההלם והצער, המתח והדאגה ליקרים, עזיבת הבית ושיבוש חיי היום-יום, וגם הנורא מכול – השכול, לא פסחו על עובדי האקדמיה ללשון העברית. בתוך כך המשכנו לקיים את חלקנו ואת תפקידינו: מחקר הלשון העברית, הכוונת והפצת ידיעותיה בציבור. בימים של מלחמה חיצונית ושסע פנימי אנחנו רואים בעברית מסד תרבותי ושפה משותפת הנחוצים לריפוי העתידי.

אומנם לעומת מקומות רבים בארץ התאפשרה שגרת עבודה יחסית באקדמיה, אך התנאים החיצוניים בהחלט השפיעו על עבודתה: מִצְּבַת כוח האדם נפגעה בשל גיוסם של עובדים לשירות מילואים ממושך ובשל עזיבה של עובדים או צמצום היקף עבודתם עקב גיוס בני משפחה, שיבושים במערכת החינוך וטלטלות התקופה. בו בזמן תקציב האקדמיה קוצץ, מיזמים הוקפאו וההכנסות העצמיות נפגעו, ולכן לא יכולנו לקלוט עובדים חדשים ולמלא את מקומם של עובדים שעזבו או פרשו לגמלאות.

ואולם המסירות הפנימית גברה על הקשיים החיצוניים. האקדמיה הצליחה למלא את משימותיה ולהמשיך להתפתח באמצעות התארגנות מיוחדת של העובדים לצורך שמירה על התפקוד התקין, בזכות העסקת סטודנטים מוכשרים והעסקת ילדי עובדים בחופשה ובזכות התנדבותן של עובדות לשעבר. ולא הסתפקנו רק בשמירה על הקיים: בשנת תשפ"ד הוקם מדור מדעי חדש – המדור לחקר העברית החדשה המוקדמת, שעם הקמתו יזם מבצע הצלה ארכיוני מיוחד.

עם פרוץ המלחמה התגייסה האקדמיה לסייע לעורף בכל האמצעים שעמדו לרשותה: מדור שפת הסימנים הישראלית סייע בתרגום הנחיות פיקוד העורף; מרכז התרבות וההדרכה, הממוקם במקלט, נפתח לפעילות ללא תשלום למשך שלושה חודשים ונערכו בו עשרות הדרכות לקהל רחב של משפחות ומבוגרים, לקבוצות מאורגנות של מפונים ולמועדוני גמלאים; משחקי הקופסה של האקדמיה חולקו למפונים – עובדי האקדמיה רכשו מכספם את כל המלאי במחיר עלות, ושני מפעלי דפוס הדפיסו חגים וביוזמתם מלאי נוסף לחלוקה; כאלפיים איש השתתפו באותה תקופה בסדרת הרצאות מקוונות לילדים ולמבוגרים שיזם המדור לקשרי קהל בשיתוף המזכירות המדעית, ושני המדורים גם יצרו באתר הבית את המיזם "מחכים לכם בבית", שהנכיח את חטופי שבעה באוקטובר באמצעות סיפורי השמות של כל אחת ואחד מהם. עוד על התכנים לציבור בהשפעת האירועים תמצאו בחוברת.

בתקווה ששנת תשפ"ה תביא עימה מזור,

דורית לרר

המנכ"לית

מנווה האקדמיה ללשון העברית ומוזאון העברית

האקדמיה רואה בקידום העברית ותרבותה מטרה חשובה בחיי האומה, ומאמינו להקים בקריית הלאום את מנווה האקדמיה ללשון העברית נמשכים כל העת. המנווה יהיה בית לפעילות המחקר של האקדמיה, לפעילות הציבורית ולמוזאון העברית הראשון בעולם, והוא מקודם על פי החלטת ממשלת ישראל.

בשנת תשפ"ד קיבלה האקדמיה הצהרות בכתב על החלטותיהן העקרונית של עיריית ירושלים והאוניברסיטה העברית להעביר את שטחי הקרקע הנחוצים להקמת המנווה, על פי הסכמות קודמות. האקדמיה מודה מאוד לשתיהן.

מְלִיאַת הַאֲקָדָמִיָּה

חברי האקדמיה החדשים

חברי האקדמיה ללשון העברית הם המכריעים בכל ענייני הדקדוק, הכתיב, המינוח והתעתיק הנידונים בוועדות האקדמיה. הם משתתפים בשיבות המליאה ובדיוני הוועדות וממלאים באקדמיה תפקידים מגוונים נוספים. החברים נבחרים מקרב חוקרי הלשון העברית וחוקרי הספרות העברית לתקופותיה, מקרב הסופרים העבריים והמתרגמים לעברית ועוד. פעולתם נעשית בהתנדבות מלאה.

בשנת תשפ"ד נבחרו לאקדמיה שמונה חברים חדשים:

אמונה אלון – חברה מלאה

אמונה אלון היא סופרת ועורכת. יצירותיה הספרותיות, ובהן רומנים, סיפורים קצרים וספרי ילדים, תורגמו לשבע שפות וזיכו אותה בפרס היצירה לסופרים ומשוררים ובפרסים נוספים.

צילום: גבריאל
בהרליה

אלון פרסמה מסות ומאמרי הגות בכתבי עת ובספרי אנתולוגיה, הייתה בעלת טור דעה בעיתון "ידיעות אחרונות" ועסקה בעריכת ספרי עיון. היא שימשה יועצת ראש הממשלה לענייני מעמד האישה, ובמסגרת תפקידה הובילה את הקמת הרשות הממלכתית לקידום נשים.

מנחם כהנא – חבר מלא

מנחם כהנא הוא פרופסור אמריטוס בחוג לתלמוד באוניברסיטה העברית בירושלים.

את עבודת הדוקטור שלו, "אקדמות להוצאה חדשה של ספרי במדבר", כתב באוניברסיטה העברית. כהנא היה מסוללי הדרך ליצירת הקשרים המדעיים עם המכון למדעי המזרח והספרייה הציבורית בסנקט פטרבורג ועם הספרייה על שם לנין במוסקבה. הוא שימש חבר במערכת כתב העת "תרכיץ", בהנהלת האיגוד העולמי למדעי היהדות, בהנהלת מפעל פרידברג לפרסום גניזת קהיר ובוועדה האקדמית של פרויקט "הכי גרסינן" (הצגת חילופי נוסח של המשנה והתלמוד במרשתת).

תחום מחקרו המרכזי הוא מדרשי התנאים. הוא פרסם קטעים ממדרשי תנאים אבודים, הוציא מהדורות מדעיות חדשות למדרשים שהגיעו אלינו בשלמותם ועסק בפרשנות המדרשים ובחקר אופיים וטיבם.

שטפן שורש – חבר מלא

שטפן שורש הוא פרופסור למקרא באוניברסיטה העברית בירושלים, ובעבר היה פרופסור למקרא בפקולטה לתאולוגיה באוניברסיטת מרטין לותר האלה-ויטנברג. את עבודת הדוקטור שלו הוא כתב באוניברסיטת לייפציג על לשון נקייה במקרא. שורש היה מרצה לעברית בבית הספר הגבוה הכנסייתי ללימודים תאולוגיים על שם בתאל פֶּבילפלד וגם שם כתב עבודת דוקטור, על הקריאה השומרונית בתורה כעדת נוסח של התורה.

תחומי מחקרו של שורש: עברית מקראית, תולדות נוסח המקרא, הספרות היהודית בימי הבית השני, החומש השומרוני, תרגום השבעים ועוד

יורם מלצר – חבר יועץ

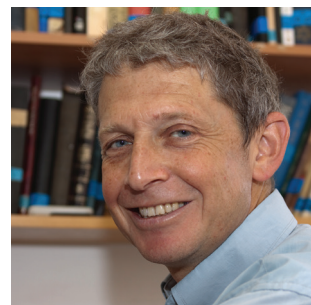
יורם מלצר הוא סופר, מתרגם, עורך ובלשן. הוא כתב עבודת דוקטור בבלשנות על מערכת היידוע של הפורטוגלית של ברזיל, ועודנו עוסק בחקר התחביר של הפורטוגלית.

מלצר לימד ספרות, כתיבה ותרגום במכללת אורנים ובאוניברסיטת בן-גוריון והכשיר מורים למחוננים באוניברסיטה העברית. הוא כתב במדורי הספרות של העיתונים "הארץ" ו"מעריב" ובכתבי עת רבים בעברית, והוא העורך הראשי של כתב העת המקוון "אלכסון". הוא גם כותב בספרדית במדור התרבות של העיתון El País, היוצא לאור באורוגוואי, ובפורטוגלית – בכתבי עת בברזיל. מלצר תרגם לעברית עשרות יצירות ספרות בשפות שונות ופרסם ספרים מקוריים רבים. הוא זכה בפרס ראש הממשלה לסופרים עבריים ועוד בפרסים רבים אחרים.

מיכאל ריז'יק – חבר יועץ

מיכאל ריז'יק הוא פרופסור ללשון עברית במחלקה ללשון העברית וללשונות שמיות באוניברסיטת בר-אילן. עבודת הדוקטור שלו עוסקת בלשון חכמים המשתקפת במסורת יהודי איטליה. ריז'יק עבד שנים רבות במפעל המילון ההיסטורי של

צילום: נורית מלצר
פדון

צילום: ברוך גיאן

האקדמיה ללשון העברית. אל מחקר הלשון העברית הוא הגיע לאחר שנים רבות של עיסוק בביולוגיה מולוקלורית.

תחומי מחקרו: לשון ימי הביניים, לשון חז"ל, מסורות עדות ישראל, מסורת יהודי איטליה, לשונות היהודים ובעיקר איטלקית יהודית.

כריסטיאן שטאדל – חברייועץ

פרופ' כריסטיאן שטאדל הוא מרצה במחלקה ללשון העברית ולבלשנות חברתית באוניברסיטת בן-גוריון בנגב.

כבר בבית הספר התיכון בגרמניה למד עברית מקראית. הוא למד לתואר השני במדעי היהדות ובבלשנות שמית באוניברסיטת היידלברג, ולתואר השלישי באוניברסיטה העברית בירושלים. עבודת הדוקטור שלו עוסקת בתחביר הצורות של הארמית השומרנית.

תחומי מחקרו: עברית וארמית אצל השומרונים, ספרות השומרונים, עברית וארמית במגילות קומראן, ארמית מערבית וסורית יהודית.

אליעזר (לואיס) גלינרט – חבר כבוד

אליעזר (לואיס) גלינרט הוא פרופסור לבלשנות עברית ולמזרחנות ב־Dartmouth College בארצות הברית, והוראתו שם מתמקדת בלשון ופוליטיקה ובאתנורפיה הלשונית של המזרח התיכון. הוא בעל תואר ראשון בבלשנות וגרמניסטיקה מ־Magdalen College באוקספורד. את עבודת הדוקטור הוא כתב באוניברסיטת לונדון במחלקה לבלשנות על מבנה התיאור בעברית הישראלית.

פרופ' גלינרט היה מרצה לעברית החדשה ולבלשנות אנגלית באוניברסיטת חיפה ובאוניברסיטת בר־אילן ומרצה בכיר ללשון העברית בבית הספר ללימודי המזרח ואפריקה (SOAS) באוניברסיטת לונדון.

תחומי מחקרו: בלשנות עברית, תפיסות לשון במחשבת ישראל, חקר השיח, לשון וחברה, תכנון וניהול שפות ועוד.

קרלוס דל־ואיֶה רודריגז – חבר כבוד

פרופ' קרלוס דל־ואיֶה רודריגז הוא בעל שלושה תוארי דוקטור משלוש אוניברסיטאות: בתאולוגיה – מאוניברסיטת Antonianum ברומא, בפילולוגיה שמית – מאוניברסיטת Complutense במדריד, ובמדעי היהדות – מאוניברסיטת מינכן. הוא לימד במוסדות שונים, והיה חוקר במחלקה לעברית במועצת המחקר הלאומית של ספרד (Consejo Superior de Investigaciones Científicas).

דל־ואיֶה פרסם ספרים רבים, ובהם תרגום של המשנה לספרדית וספרות ענפה על חוכמת הלשון העברית בספרד, דוגמת מהדורתו ל"ספר צחות" לר' אברהם אבן עזרא וספריו על תולדות הדקדוק העברי בספרד. הוא גם כונן את כתב העת השנתי *Iberia Judaica* ואת ההוצאה לאור Aben Ezra Ediciones.

תחומי מחקרו: חוכמת הלשון העברית בימי הביניים, בייחוד של האסכולה האנדלוסית, השירה העברית בספרד, הפולמוס היהודי־נוצרי.

דבריהם הם זיכרונם

לזכרו של חבר האקדמיה פרופ' אילן אלדר, שהלך לעולמו ביום כ"ד באדר ב' תשפ"ד, מובאים דבריו משיבת המליאה המיוחדת שעסקה בכללי הכתיב חסר הניקוד:

"להחלטות האקדמיה יש מסורת. מסורת האקדמיה נשענת על הדקדוק העברי ועל המקורות העבריים ומתחשבת במידה מסוימת בלשון הדיבור. כך בכל ההחלטות. נדמה לי שאין החלטה אחת המתבססת על הדיבור בלבד על אף חשיבותו. לא צריך את האקדמיה כדי להחליט שהכתיב – או כל החלטה אחרת – יתבסס על ההגייה או על הדיבור בימינו. החלטות האקדמיה צריכות להתבסס על מקורות, על דקדוק, על מסורת ועל חוכמה קיבוצית של אנשי לשון" (ישיבה שמב, כ"ז במרחשוון התשע"ו [9 בנובמבר 2015]).

מי אתם, חברי האקדמיה?

ריאיון עם חברת האקדמיה רות אלמגור־רמון

שרית הראל־מימראן

רות אלמגור־רמון, יועצת הלשון בתאגיד "כאן" ולפני כן ברשות השידור; חברת האקדמיה ללשון העברית משנת תשפ"א.

צילום: אפרת קופר

שלום רות, מה שלומך בימים קשים אלו של מלחמה?

זאת השאלה הקשה ביותר, ואולי התשובה היא שקשה: בימים שבהם חיילים מוסרים את נפשם ונהרגים, ומשפחות החטופים כואבות, קשה לי כשאני מכינה לעצמי כוס קפה, קל וחומר כשאני הולכת לקונצרט או מתראיינת כאן... המצב מעיק על כולנו, אבל אין ברירה – מנסים להמשיך בשגרה.

עוזר לי בתקופה הזאת השילוב בין המשפחה לעבודה. הילדים, ובעיקר הנכדים, מסיבים לי נחת, והעובדה שכבר מלאו לי שמונים שנה ועדיין מעסיקים אותי – זו מתנה גדולה! אני אוהבת מאוד את העבודה שלי, ושמחה על האפשרות להמשיך לעשות את מה שאני אוהבת לעשות.

אני משמשת יועצת לשון בתאגיד "כאן", וגם מרצה בחוג ללשון באוניברסיטת תל אביב ובמרכז ללימודי הטקסט בירושלים. אני משקיעה עבודה רבה בהכנת כל שיעור, מחפשת חידושים ומשתדלת שלא להסתמך על חומר שהכנתי בעבר. הניסיון עוזר לי, ואני נהנית להנחיל אותו לצעירים הרבים הנכנסים לתחום העריכה.

איך נראה יום עבודה שלך?

אף שהגדרת התפקיד שלי בתאגיד השידור איננה כוללת היום ייעוץ לשון למערכת החדשות, יום העבודה שלי נסב סביב מהדורות החדשות ויומני האקטואליה. הוא מתחיל ב־6:00 ומסתיים בשעות הקטנות של הלילה. רוב שעות היממה אני בהאזנה מלאה או חלקית, ובמידת הצורך אני מעירה ומתקנת כדי להסיר "מוקשים" מן המהדורות הבאות. אני מייעצת גם ליועצי הלשון האחרים, ומנסה להנחיל להם מניסיוני. אני מרבה לקבל הערות ושאלות גם ממאזינים ומצופים, משיבה להם בשמחה ומעבירה את הערותיהם, אם הן צודקות. אני ממונה גם על לשונם של תשדירי השירות והקדימונים בתאגיד – מדובר בהיקף עבודה נרחב שאינו משאיר לי זמן רב לישון בלילה.

מה את הכי אוהבת במקצוע?

אני אוהבת מאוד את הקשר עם האנשים. למזלי מקבלים את ההערות שלי, כנראה מכיוון שאני משתדלת תמיד להעיר ברוח טובה, ולעולם איני נוזפת. לשמחתי אני זוכה ביחס אוהד, והדבר הזה מחמם את ליבי יותר מכול. נוסף על כך אני נהנית להנחיל את השפה העברית לאחרים; כשאני עונה בהרחבה על שאלה ששאלו אותי ורואה איך פתאום האדם שמולי, פנים אל פנים, בטלפון או בדוא"ל, מבין משהו שלא הבין קודם – אני חשה קורת רוח מרובה.

אני נהנית להנחיל את השפה העברית לאחרים; כשאני עונה על שאלה ששאלו אותי ורואה איך פתאום האדם שמולי מבין משהו שלא הבין קודם – אני חשה קורת רוח מרובה.

מה הביא אותך לעסוק בתחום הזה?

האמת היא שרציתי ללמוד ביולוגיה, וכבר נרשמתי ללימודים עם חברה טובה. אבל החברה החליטה בסופו של דבר לוותר, וללמוד בלעדיה לא רציתי. לכן התחלתי לחפש תחום אחר לעסוק בו. זכרתי שבבית הספר הייתי מתעוררת לחיים בשיעורי לשון, וכשהבנתי שאפשר ללמוד לשון עברית באוניברסיטה – נרשמתי ללימודי לשון וסטטיסטיקה, ואף המשכתי לתואר שני בלשון. בתום לימודי התואר הראשון, בשנת תשכ"ה, היה פרופ' זאב בן-חיים נשיא האקדמיה ללשון העברית, והוא הציע לי לעבוד במפעל המילון ההיסטורי של האקדמיה ולשמש סטטיסטיקאית. עבדתי באקדמיה כמה שנים כעובדת מן המניין, ובד בבד נתמנתי ליועצת לשון מטעם האקדמיה ללשון העברית בטלוויזיה הישראלית. וכשאבא בנדודי פרש לגמלאות, נתמנתי ליועצת הלשון של רשות השידור כולה מטעם האקדמיה. המשכתי לעבוד לאחר שפרשתי לגמלאות, וכן לאחר הקמת תאגיד השידור הישראלי – תחילה מטעם האקדמיה ואחר כך מטעם התאגיד. ומאחר שכבר לא הועסקתי באקדמיה, נפתחה הדלת לבחור בי לחברת אקדמיה, והדבר שימח אותי מאוד.

מהו, לדעתך, תפקידה של האקדמיה ללשון העברית?

תפקידה של האקדמיה בייעוץ הלשון עצום! ובהזדמנות זו צריך לציין שאתר האקדמיה נ-פ-ל-א! הייתי מעניקה לו את פרס ישראל! נעזרים בו יום-יום – בלשנים, תלמידים, הציבור הרחב המתעניין בעברית, וגם אנחנו, יועצי הלשון. כשיש לנו שאלה מדעית יותר, אנחנו פונים לאתר "מאגרים" או לאנשי המילון ההיסטורי.

גם הקשר עם המזכירות המדעית נפלא – רונית גדיש [ששימשה ראשת המזכירות המדעית ופרשה בעת האחרונה לגמלאות – שה"מ] תמיד הייתה זמינה להשיב על שאלות. גם ד"ר גבריאל בירנבאום, שמילא את התפקיד לפני, וגם ד"ר ברק דן, הממלא אותו כעת – כולם אנשים נפלאים שאפשר להיוועץ בהם.

כחברת אקדמיה, תוכלי לשתף בחוויה מסוימת שהותירה בך רושם מיוחד?

אני חברה בכמה ועדות של האקדמיה, ובדיוני הוועדות אני שומעת דברים מגוונים ומרתקים. הוועדה למילים בשימוש כללי מעניינת מאוד. היא הביטוי המובהק לקשר

של האקדמיה עם הציבור ולמתן מענה על שאלותיו ובקשותיו. מילה אחת שזכיתי לחדש, ושמחתי מאוד שהתקבלה בוועדה, היא טיסת חֶסֶךְ (טיסת low-cost). היום, במסגרת תפקידי, אני מציעה לאנשי השידור לשלב את "טיסות החסך" ביומנים ובמהדורות החדשות. היו גם מילים שהצעתי ולא התקבלו, למשל קָוָתָם (במשקל מִדְחָם) ל־deadline. כבכל הצבעה, לפעמים ההחלטה נופלת על חודו של קול.

מרשימה במיוחד דרכה של האקדמיה בקביעת שמות בעלי החיים, כגון קביעת שמות החיפושיות בארץ־ישראל. מעניין ומרגש שיתוף הפעולה בין אנשי המקצוע – הזואולוגים המומחים לחיפושיות – ובין מומחי העברית.

צריך לציין שרבות מהבקשות מגיעות אל האקדמיה מן הציבור המביע את המשאלה: "הבו לנו מילה". הקשר הזה ראוי לכל שבח, והוא מלמד על מקומה של האקדמיה בקרב דוברי העברית.

אני אסירת תודה לאקדמיה שבחרה בי לחברה. בדרך כלל שופטים ובוחרים את המועמדים לפי כמותם ואיכותם של הפרסומים המדעיים שלהם. אומנם יש בקרב חברי האקדמיה גם סופרים ומשוררים, והם אינם נמדדים בפרסומים מדעיים, אבל אני עוסקת בלשון ולא פרסומתי הרבה. אני נהנית יותר להכין שיעורים וללמד. נראה שנבחרתי בזכות ניסיוני בייעוץ לשון. ובאמת אני מביאה לשולחן הדיונים את עולם המעשה – את לשון השידור. שנים רבות השתתפתי בישיבות ועדת הדקדוק כמשקיפה בלבד, והיום אני יכולה גם להצביע ולהשפיע, וזה משמח אותי.

איזו מילה אהובה עלייך במיוחד בשפה העברית?

אני אוהבת מאוד את המילה שְׁלִמוֹתָנוּת (=פרפקציוניזם) ומשתמשת בה הרבה. בישיבה של הוועדה למילים בשימוש כללי היו הדעות בעניינה חלוקות, ולבסוף לא אישרה הוועדה את המילה. עם זאת היא ציינה שייתכן כי המילה תישא חן בעיני דוברי העברית ותיקלט בציבור. היא משמשת אותי בשיעורי העריכה הלשונית. אני נוהגת לומר ללומדים ולעורכים, שאם הם שלמותנים הם יתקשו בעבודתם, כי צריך לדעת מתי לוותר – זה אחד הדברים החשובים במקצוע שלנו. אם השדרן יהיה מתוח כל השידור בגלל תיקון או הערה שקיבל, הוא יהיה מתוסכל, והשידור יינזק.

כמי שמשמשת יועצת לשון כבר שנים רבות – האם את רואה שינויים בשפה העברית וביחס של הציבור או התקשורת אליה? אם כן – אילו שינויים ובמה הם באים לידי ביטוי?

יש שינויים בשפה לאורך השנים, והם חודרים כמובן גם ללשון השידור. השינויים הבולטים ביותר הם בלשון הסלנג: יש מילים וביטויים "אופנתיים" המשתלטים על השפה, ולעיתים קרובות אנחנו נדרשים להפעיל שיקול דעת בעניין זה. בלשון העיתונות הכתובה והמשודרת מרבים, למשל, להשתמש בתואר "משמעותי" והוא "בולע" תארים אחרים כגון "חשוב", "ניכר", "גדול", ועוד. אנחנו בוחנים כל הקשר לגופו, ובמידת הצורך מציעים תחליפים. מעסיקים אותנו, נוסף על שיבושי דקדוק

מילה אחת שזכיתי לחדש, ושמחתי מאוד שהתקבלה בוועדה, היא טיסת חֶסֶךְ (טיסת low-cost). היום, במסגרת תפקידי, אני מציעה לאנשי השידור לשלב את "טיסות החסך" ביומנים ובמהדורות החדשות.

ושיבושי ניסוח מובהקים, גם ביטויים שאינם מתיישבים עם ההיגיון הפנימי או עם המבנה של הלשון העברית. אחד הביטויים האלה הוא "על פניו". כדי להראות את זרותו לעברית, אני מעמידה את השאלה: "על פניו של מי?". תמורת "על פניו המצב מדאיג" אציע: "על פני הדברים המצב מדאיג" או "לכאורה...". ביטוי אופנתי אחר, ואף הוא אינו מתיישב עם מבנה השפה העברית, הוא השאלה האופיינית לראיונות: "איך זה מרגיש לך?", או אמירות דומות כגון "זה מרגיש כאילו הבעיה נפתרה". נציע תמורת הביטויים האלה: "מה הייתה ההרגשה?" או "איך הרגשת?", וכן: "ההרגשה היא כאילו...". אומנם מדובר בלשון חיה, והשינויים בה טבעיים, אבל אחד מתפקידנו, יועצי הלשון, להתריע על שימוש בביטויים שאינם מתיישבים עם מבנה הלשון העברית, ולהציע להם חלופות.

איזו דמות השפיעה עלייך או נותנת לך השראה מבחינה אישית או מקצועית?

רבים השפיעו עליי, אבל אציין במיוחד את מורי הבלשן הדגול וחתן פרס ישראל פרופ' זאב בן-חיים. הוא היה אדם נפלא ונערץ, חוקר ענק ומורה דגול, ויש לו חלק גדול בהתפתחות המקצועית שלי.

מעסיקים אותנו גם ביטויים שאינם מתיישבים עם ההיגיון הפנימי או עם המבנה של הלשון העברית. אחד הביטויים האלה הוא "על פניו". כדי להראות את זרותו לעברית, אני מעמידה את השאלה: "על פניו של מי?".

איזו עצה את יכולה לתת לאנשים שרוצים להגשים את החלומות שלהם?

נוסחת הקסם שלי היא שילוב בין משפחה לעבודה – אני נהנית מאוד משני העולמות האלה. אין תחליף למשפחה. ידעתי זאת תמיד, אך מיום שאימצתי שני ילדים אני יודעת להעריך זאת יותר. כל אמירה מיוחדת של נכדי בן השבע מרגשת אותי מאוד, כגון אור יהודה במלרע, בטבעיות רבה; באותה טבעיות, שלא בהנחייתי, סבתא (ולא "ספתא"), או "כוס אחד פעמית" ... בשבוע הלשון העברית דיברתי לפני בני כיתתו, כיתה א', על אליעזר בן-יהודה, והסבתי לו קורת רוח מרובה. אני נהנית לראות משהו מן הידע הצנוע שלי מחלחל לדורות הבאים.

אשר לעבודה – אני שמחה שמאפשרים לי לעבוד בגילי המופלג. לדעתי כל עוד אדם יכול לעבוד ורוצה לעבוד, צריך לאפשר לו זאת. עם זה אני מעריצה חברים שפורשים לגמלאות במועד ועושים דברים נפלאים: מתנדבים, קוראים, נהנים מחיי התרבות; אבל לי אין המשמעת הדרושה לכך, ואני זקוקה למסגרת של עבודה.

מכיוון שאני מקדישה את עיקר זמני למשפחה ולעבודה, יש לי פחות זמן לחיי תרבות, קריאה ובילויים. התחביב העיקרי שלי הוא מוזיקה – בעיקר האזנה לקונצרטים. בצעירותי ניגנתי בקלרנית (אז – קלרינט) בתזמורת צה"ל, וגם כיום אני מנגנת מדי פעם בפעם. הנגינה ממלאת את הנפש, וכמוהו ההאזנה למוזיקה.

מי אתם, חברי האקדמיה?

ריאיון עם חבר האקדמיה הרב חיים סבתו

שרית הראל-מימראן

הרב חיים סבתו, ראש ישיבת ההסדר "ברכת משה" וסופר; חבר האקדמיה ללשון העברית משנת תשס"ח.

מה שלומך בימים קשים אלו?

ברוך השם, אבל לא קל. מחצית מתלמידי הישיבה לוחמים וגם הרבה מן הבוגרים, ושניים מן הבוגרים שלנו נפלו בקרב. יש בליבי דאגה גדולה לעם ישראל, ואני מקווה בע"ה שתהיה תשועה.

האמונה העמוקה היא המעיין שמחזק אותי במשברים יום-יומיים. כשעם ישראל היה במצרים – שקוע בעבדות בזמן שזרקו את ילדיהם לים – כתוב: "וַיֹּאמֶן הָעָם". גם כשהאל מסתתר האמונה היא כוח פנימי וחזק, וזה מה שמחזק אותי.

איזו מתחנות חייך השפיעה עליך במיוחד?

אני יליד מצרים למשפחת רבנים חלבית, וזה השפיע עליי מאוד. השילוב של תורה עם השכלה ועם פתיחות לעולם הרחב שקיבלתי ממצרים, לצד העמקה גדולה ומצוינות שקיבלתי מחלב. זכיתי גם באופי היהודי-מצרי שהוא נוח, רגוע ולא מתלהם.

כשלמדתי בישיבת "נתיב מאיר" השפיע עליי מאוד המפגש עם נוער הכיפות הסרוגות. עד אז לא הכרתי את נוער "בני עקיבא", וזה היה לי חדש ומעניין. אני נהנה להכיר דברים חדשים בתרבות.

בעולם הישיבה נחשפתי לראשונים ולאחרונים ולמגוון חוקרים ולמדנים, וגם זה כמובן פתח לי צוהר לעולם שלם.

מה הביא אותך לעסוק בתחום החינוך וההלכה?

מגיל צעיר אהבתי מאוד גמרא ולמדתי במסגרות רבות. זה הלימוד היפה ביותר בעולם. אני לומד מתוך אהבה ומסורת משפחתית. סבא שלי מצד אימי (למשפחת שויקה) היה הרב הראשי של חלב, חלק משרשרת גאונים בתלמוד, וזה החינוך שקיבלתי. כמעט כל בני המשפחה שלי הם מחנכים ומורים – חלקם עוסקים במדעים ומתמטיקה ולא דווקא בתורה ובתלמוד, אבל כולם מלמדים. כבר קרוב לחמישים שנה שאני מלמד פה בישיבה מבוקר עד ערב בשמחה רבה.

צילום: אפרת קופר

**אני יליד מצרים
למשפחת רבנים
חלבית, וזה
השפיע עליי מאוד.
השילוב של תורה
עם השכלה ועם
פתיחות לעולם
הרחב שקיבלתי
ממצרים, לצד
העמקה גדולה
ומצוינות שקיבלתי
מחלב.**

מאז ומתמיד נהניתי ללמד. זכיתי להתפרנס ממה שאני אוהב – ללמד ולכתוב. הקב"ה חנן אותי בכושר דיבור וכתובה, וזו מתנה שצריך לנצל לטובת הציבור.

מה הכי מעניין אותך במקצוע?

**כשפרופ' יהלום
הציע את שמי
כחבר אקדמיה,
אמרתי לו שזה
לא מתאים לי, כי
עיסוקי המקצועי
איננו לשון או
דקדוק. בתגובה
הוא שאל אותי
בחיוך: "האם יש
מישהו אחר שכותב
את הספרים
שלך?", וזה עזר לי
להבין איזו תרומה
אוכל לתרום
לאקדמיה.**

אם אני מצליח לחדש חידוש בגמרא אחרי שמיליונים למדו את אותו קטע זה מרומם את הנפש לרמה גבוהה מאוד; וגם כשאני מצליח להבהיר סוגיה סבוכה לעצמי או לתלמידים זו שמחה אדירה. בית המדרש הוא עולם ביקורתי מאוד, ולכן כשמבהירים או מחדשים רעיון כלשהו ומרגישים שהוא אמיתי – אין תחושה נפלאה מזו. אחרי 1,800 תלמידים שזכיתי ללמד – זו שמחה גדולה מאוד לראות אותם מתפתחים, לומדים איך ללמוד בעצמם ומקימים משפחות.

מהו לדעתך תפקידה המרכזי של האקדמיה ללשון העברית?

הלשון העברית היא למעשה התרבות העברית לדורותיה, ונדרש גוף שיעזור לשמור על חוט השדרה שלה. כאשר חקלאי רוצה לבצע הרכבה ולחבר שני עצים לאחד, הוא משתמש בצמח תחתון בעל שורשים שנקרא פְּנֵה, ועליו הוא מרכיב צמח אחר שנקרא רוֹכֵב. אם אין כנה – על מה ירכב הרוכב? הנמשל הוא שיש צורך לשמור על קו ברור ויציב שעליו תוכל השפה להתפתח, אך נדרשת גם גמישות.

צריך לזכור שבלשון העברית אירע דבר שאין לו אח ורע בשום אומה ולשון: להפוך לשון ספרים ללשון חיה. זה נס של ממש, אחד מהניסים של הגאולה. ההתפתחות הזאת יוצרת מתח בצורת הלשון, בחוקי הלשון, בכלי הלשון ובמרחב הגלובלי שאנו חיים בו. הלשון היא חלק מתרבות, והיא משפיעה על הסביבה ומושפעת ממנה.

היום כל ילד בישראל מדבר עברית. השפה רחוקה מהמצב שהייתה בו בתקופת בן־יהודה וכבר איננה נמצאת בסכנת הכחדה, אבל היא יכולה להשתבש ולגלוש ללעז, מה שיביא לשינוי של חוקים פנימיים שהם גם תרבותיים. לכן חשוב לשמור עליה.

תוכל לשתף בחוויה או אנקדוטה שזכורה לך במיוחד מאחת הוועדות שהשתתפת בהן באקדמיה?

כשהגעתי לראשונה לאקדמיה, נדהמתי. פגשתי חבורה של עילויים וגאונים – כל אחד בתחומו; אחד אחד, גברים ונשים. אני עוסק בתלמוד כבר שישים שנה, וזו הייתה חוויה בלתי רגילה בשבילי לפגוש אנשים שבקיאם במקורות בצורה מעמיקה כל כך. הרגשתי ננס מול ענקים. באתי מהפן הספרותי ולא מהפן הלשוני־מדעי, ולא הבנתי מה אני עושה פה. כשפרופ' יהלום הציע את שמי כחבר אקדמיה, אמרתי לו שזה לא מתאים לי, כי עיסוקי המקצועי איננו לשון או דקדוק. בתגובה הוא שאל אותי בחיוך: "האם יש מישהו אחר שכותב את הספרים שלך?", וזה עזר לי להבין איזו תרומה אוכל לתרום לאקדמיה. אומנם אינני יושב בוועדת הדקדוק, אבל יש

לי אהבה גדולה ללשון העברית, חוש ואינטואיציה, ושמחה רבה בלשון הדורות על כל השכבות שלה. אני תורם לאקדמיה ממה שאני יכול – בעיקר בהרצאות לקהל הרחב ובישיבות המליאה. אנשי הספרות הם משתתפים ערים בוועדות העוסקות בחידוש מילים ובמינוח. חשובים לי מאוד הדיונים הללו. הלשונאים מספקים את הידע בדבר התאמת המילה לתבניות הדקדוקיות ולניקוד, וכן בדבר סיכויי ההתקבלות שלה בקרב הציבור או אנשי המקצוע. אנשי הספרות רואים את הפן האסתטי של המילה ואת הצליל שלה.

אני רואה סופר כמי שעומד כביכול מול לוח ועליו מגוון גדול של צבעים, והוא צריך לבחור בצבע המדויק ביותר. לדוגמה, את ספרי "תיאום כוונות" פתחתי במשפט "הלבנה עמדה בטהרתה". לו הייתי בוחר במילה "ירח" במקום "לבנה" או במילה "ניקיונה" במקום "טהרתה" – זה היה מתקבל אחרת. למילה יש משמעות גם ביופי ובצליל שהיא משמיעה, ובזה סופרים יכולים לתרום הרבה מאוד.

האם יש מילה שאהובה עליך במיוחד בשפה העברית?

אני מתקשה לחשוב על מילה אחת. יש אין-סוף. ובכל זאת אבחר במילה ערגה ככתוב בתהלים: "כאיל תערוג על אפיקי מים כן נפשי תערוג אליך אלוהים".

יש גם כמה ביטויים שאני אוהב מאוד. אחד מהם הוא הביטוי בהתעטף המופיע בספר יונה ("בַּהֲתַעֲטֵף עָלַי נִפְשִׁי אֶת ה' זָכַרְתִּי"), ומוזכר גם בתהלים ("תִּפְלֶה לְעֵנִי כִּי יַעֲטֶף").

בשפה העברית יש מילים מדויקות ויפהפיות, למשל השמות שבחרתי לשלושה מספריי: "בשפירר חביון", "כעפעפי שחר" ו"תיאום כוונות". אלה מילים בעלות צבע מיוחד שאני נהנה לצוד; זה חוש של סופר. בזמן לימוד ועיון, אם אני רואה משפט, ביטוי או מילה שמוצאים חן בעיניי – אני מייד "רושם" אותם בזיכרון. אין לי תיקייה במחשב לשם כך, ואינני מפחד לשכוח, כי אני יודע שזה יצא בזמן הנכון. מה שאינו יוצא – סימן שלא שקע בתוכי באמת, שלא שרט אותי. מה שנכנס עמוק, יצא בזמן שלו.

איזה סופר או משורר נותן לך השראה?

יש לי אהבה גדולה מאוד ללשון הרמב"ם במשנה תורה וגם ללשונו של הרמח"ל. זו לשון יפהפייה שלא חקרו אותה מספיק. שניהם השפיעו מאוד על סגנון הכתיבה שלי. ביאליק אמר עליהם שמי שלא קרא אותם אינו יודע טעמה של עברית.

גם למשנה יש סגנון וקצב מיוחד, כמעט כמו שירה. בספרות חז"ל יש דברים יפים מאוד. למשל, בתלמוד מופיע הביטוי ההלכתי "אלמנת עיסה" הקשור לנושא פסולי חיתון. השימוש במילה "עיסה" – כמו בבצק – כדי להביע תסבוכת משפחתית הוא יפהפה. דוגמה נוספת לניסוח שאני אוהב מאוד לקוחה מאחד מפירושו של

**אני רואה סופר כמי
שעומד כביכול מול
לוח ועליו מגוון
גדול של צבעים,
והוא צריך לבחור
בצבע המדויק
ביותר. לדוגמה,
את ספרי "תיאום
כוונות" פתחתי
במשפט "הלבנה
עמדה בטהרתה". לו
הייתי בוחר במילה
"ירח" במקום
"לבנה" או במילה
"ניקיונה" במקום
"טהרתה" – זה היה
מתקבל אחרת.**

רש"י: "ואין לו מקום בתוך ליבו לגור שם אותו הצער". זה יופי של ביטוי. הרמח"ל בפרק הראשון של ספרו "מסילת ישרים" פותח בסיפור מן המדרש על כך שהקב"ה הראה לאדם כמה נאה העולם שברא וביקש: "תן דעתך שלא תחריב את עולמי". את הספר "מסילת ישרים" קראתי עשרות פעמים, והוא השפיע עליי מאוד.

אני משתמש בספרים שלי בביטויים רבים מהרמב"ם, מהרמח"ל ומהמשנה, אך מי שאינו מכיר – לא יזהה.

מן היוצרים הישראלים בני דורנו: אורי צבי גרינברג היה משורר אדיר, וש"י עגנון כמובן. יש לי אהבה גדולה מאוד ללשון העברית לדורותיה. אני לא מתייחס אליה במילים רגילות אלא במילים של אהבה, ממש התאהבות במילה. חשובה לי מאוד השפה – גם כשאני מדבר וגם כשאני כותב. אני חושב שהתלמידים מרגישים את זה.

בימים אלו של מלחמה – תוכל לשתף במשהו מהחוויות שלך כלוחם בצה"ל?

כל חיי אקח איתי את החוויות שעברתי במלחמה על החיים והמוות בקרבות הבלימה, כשהיינו החטיבה האחרונה שאמורה לבלום את הסורים בגשר בנות יעקב. נלחמנו שם בציפורניים – באומץ, באמונה, במסירות, בצלילות דעת ובאהבה; ביחד. מחצית מאיתנו היו בני ישיבות ומחצית קיבוצניקים מהצפון. אי אפשר לשכוח שעות רבות שבהן טנקים בוערים סביבך, ואתה עומד מול ה' לבדך. אלה חוויות שמלוות אותך כל החיים.

איזה מסר תרצה להעביר ללוחמים של היום?

אני נפגש איתם כל הזמן, הם תלמידים שלנו. אני לא חושב שהם נופלים מהדור שלנו – לא באומץ, לא בערכים, לא במסירות שלהם ולא ברצון שלהם לנצח. המצב מדאיג, אבל היינו במצבים מדאיגים בעבר, ובעזרת ה' אני מאמין שנצא מזה. אני נאחז בפסוק מספר ישעיהו: "הֲאֵנִי אֲשַׁבֵּר וְלֹא אוֹלִיד יֵאמָר ה', אִם אֲנִי הַמוֹלִיד וְעַצְרְתִּי אֶמַר אֶלְהֵי". קורה כאן מהלך היסטורי של עם ישראל שנגאל מהגלות וחזר לארצו. אני לא מאמין שהלידה הזאת תיעצר. אינני חושש לקיומה של המדינה, אבל הצבא צריך לעבוד ולה' התשועה.

מי עוד חברים באקדמיה? הרשימה המלאה בעמוד 90.

המזכירות המדעית בחזית השינוי

רונית גדיש, ראשת המזכירות המדעית הפורשת, מסכמת שלושה עשורים

רונית גדיש פרשה לגמלאות באביב תשפ"ד לאחר יותר משלושים שנה של עבודה מבורכת, מאומצת ופורייה במזכירות המדעית, רובן המוחלט בתפקיד ראשת המזכירות המדעית. בתבונה ובשיקול דעת, ביוזמה ובחדשנות, בידענות ובניסיון, בראיית המכלול והפרטים, בדיוק, בשקידה, בנועם וביד אמונה היא הובילה את המזכירות המדעית להישגים חסרי תקדים ורוממה את האקדמיה ואת העברית בקרב שוחרי העברית בארץ ובעולם. על כך זכתה אף בפרס ראש הממשלה ע"ש אליעזר בן-יהודה לשנת תשע"ה. לרגל פרישתה מובאים דבריה על אודות המזכירות המדעית ופועלה.

רונית גדיש
צילום: אפרת קופר

כשהוקמה האקדמיה ללשון העברית נקבע בתקנונה שיהיו בה מזכירות מדעית ומזכירות אמרכלית. המזכיר האמרכלי הפך למנכ"ל והמזכירות האמרכלית למנהלה ולהנהלה, ואילו המזכירות המדעית חיה וקיימת עד היום הזה ללא שינוי השם.

עוד בימי ועד הלשון עסקו המזכירים המדעיים בשני תחומים עיקריים: החלטות בדקדוק ובמינוח מזה וקשר עם הציבור מזה. מטבע הדברים עשייתה של המזכירות המדעית (להלן המזמ"ד) התגוונה מאוד במהלך השנים וביתר שאת בשלושת העשורים האחרונים למן אמצע שנות התשעים של המאה הקודמת.

המינוח

הדרישה למונחים עבריים אינה פוחתת עם השנים, ומלאכת המינוח נמשכת באקדמיה ללא הפסקה באמצעות ועדות מינוח מקצועיות. יש ועדות שבחרו להעמיד מילון מקיף, ואחרות מסתפקות ברשימת מונחים בסיסית המבטיחה שהדיון בה לא יתמשך שנים. בזמן האחרון פתחנו מסלול חדש למונחים מקצועיים יחידים באמצעות חבר מומחים המתכנס פעם או פעמיים.

במסלול זה חודשו מְרָקִיעַ (launch vehicle), גְּזִלוּת דעת (gaslighting), סְדוּרָה (tuple) ועוד. מיזמים תקשורתיים בהשתתפות הציבור הולידו את שמות כוכבי הלכת אֶוֶרֶן וְרֵהב (אורנוס ונפטון) ואת המילה הֶסֶכֶת (פודקאסט).

אתר מונחי האקדמיה

בשנת תש"ס (2000) העלתה האקדמיה אתר במרשתת של כלל המונחים שנקבעו בוועד הלשון ובאקדמיה. כשני עשורים מאוחר יותר (תשע"ט–2018) עלה אתר מונחים חדש הנותן מענה לאתגר חשוב: הצגת המונחים ההיסטוריים לצד התקן המתעדכן. להשלמת המידע נסרקו לאתר כל המילונים המודפסים. האתר משרת אנשי מקצוע, מתרגמים ומתעניינים ומנגיש את המינוח העברי התקני.

החלטות האקדמיה בדקדוק: מאמץ רב ומתמשך הוקדש – בעיקר בשנות התשעים – לגיבוש "ספר ההחלטות" של האקדמיה. ועדת הדקדוק השלימה דיון שיטתי בנטיית הפועל, החלטות עבר

עודכנו לפי מידע שנאסף ונדונו עשרות כללים ופרטים. בתשס"ו (2006) יצאה לאור המהדורה הראשונה של "החלטות האקדמיה בדקדוק" ובתשפ"ד (2024) פורסמה המהדורה החמישית לאחר שאושרו כללי נטיית הפועל עם כינויי המושא. פרק זה חתם את הדיון השיטתי בכללי הדקדוק.

שאלה שמלווה אותנו היא מה טעם בהחלטות דקדוק בשפה חיה. אעלה כמה תשובות: (א) בציבור יש דרישה להכרעות האקדמיה; (ב) לא פעם נקטנו את דרך ההיתר ובכך הקלנו על הדבקים בתקן; (ג) ההחלטות נחוצות לא פחות לצרכינו, בייחוד כיום כשאנו מעמידים לרשות הציבור מאגרי מידע לשוניים.

החלטות האקדמיה בכתב בפיסוק ובתעתיק

מערכות הכללים האלה נדונו וגובשו מחדש בעבודה מקיפה של ועדת הדקדוק ובדיוני מליאת האקדמיה. כללי הפיסוק החדשים פורסמו כבר בתשנ"ד (1994). בשנים תשס"ד–תשע"א (2003–2011) נדונו מחדש כללי התעתיק מעברית לאותיות לטיניות ומלוועזית לעברית, ועודכנו כללי התעתיק מערבית לעברית שנקבעו בתש"ן (1990). בשנת תשע"ז (2017) הסתיים הדיון בכללי הכתיב המלא, ואף שלא חלו בכללים אלו שינויים גדולים התעוררו תגובות סוערות. בשנת תשע"ח (2017) פרסמנו את החוברת "כללי הכתיב הפיסוק והתעתיק". גם כאן אפשר לברך על המוגמר לפחות לעת הזאת.

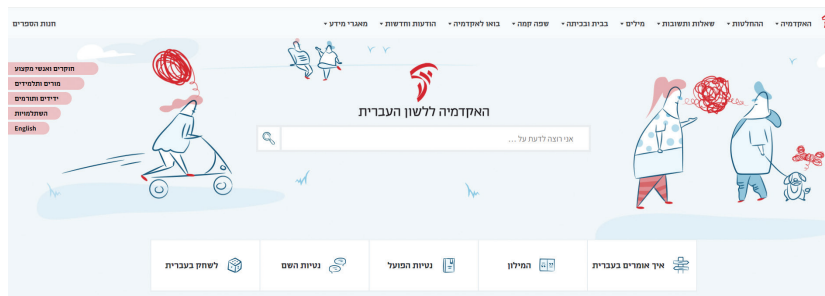
כל ההחלטות מפורסמות באתר האקדמיה ומתעדכנות שם כשמתקבלות החלטות חדשות.

עד כאן המזכירות המדעית כשמה כן היא – אורגן לשירותה של מליאת האקדמיה ולהפצת החלטותיה. ואולם האקדמיה שינתה את פניה בעשור האחרון בפתיחתה לקהל עצום דרך המרשתת והרשתות החברתיות. המזכירות המדעית עומדת בחזית השינוי הזה בשלל פעילויות.

כתיבת תוכן מדעי לאתר האקדמיה

בקיץ תשע"א (2011) עלה אתר מרשתת חדש, והמזכירות המדעית החלה לפרסם בו תשובות על שאלות לשון בכל תחומי העברית וקטעי מידע על מילים וביטויים ועוד. כך הפך האתר לאוצר בלום של מידע לשוני – ממופתח וחפיש.

אתר האקדמיה ללשון העברית

פניות הציבור

עם החשיפה לציבור גדלה מאוד כמות הפניות בענייני לשון. הצוות הקטן שלנו משיב על כאלף פניות בחודש! זו מלאכה מפרכת ומאתגרת אך גם מאלפת ולעיתים משעשעת. שאלות חוזרות הן סיבה לפרסום תשובה באתר, ושאלות מפתיעות מפרנסות רשומות ברשתות החברתיות. גם בעבר השבנו לציבור על שאלות ובהן שאלות בעניינים שלא נדונו באקדמיה. אבל אינה דומה תשובה לשואל אחד לתשובה המתפרסמת באתר האקדמיה. על כן אנחנו מקפידים שתשובותינו יתבססו על המחקר ויוצגו בהן העמדות השונות. לעיתים מתחדשים לנו חידושים, אבל עיקר מלאכתנו היא אפשוט – הגשת המידע בלשון שווה לכל נפש.

לוחות הנטייה

ביוזמת המזמ"ד נבנו לוחות נטייה ממוחשבים של כ-8,000 פעלים וכ-12,000 שמות. לאחר הגהה פרטנית של הלוחות פורסמו יישומים המציגים את הלוחות לתועלת הציבור ובמיוחד למורים ולתלמידים.

לוחות נטיית הפועל
באתר האקדמיה

שורש: הני בניין: נפעל		הצג בכתיב מלא
שם הפועל: להנות, להנות		
עבר	עתיד	
אני נהניתי, נהניתי	אני אהנה	
אתה נהנית, נהנית	אתה תהנה	
את נהנית, נהנית	את תהני	
הוא נהנה	הוא ינהנה	
היא נהנתה	היא תנהנה	
אנחנו נהנינו, נהנינו	אנחנו ננהנה	
אתם נהניתם, נהניתם	אתם/אתן תהנו	
אתן נהניתן, נהניתן	אתן תהנינה	
הם/הן נהנו	הם/הן ינהנו	
	הן תנהנינה	
הווה	ציווי	
יחיד נהנה	אתה תנהנה	
יחידה נהנית	את תהני	
רבים נהנים	אתם/אתן תהנו	
רבות נהנות	אתן תהנינה	

מילון האקדמיה

בשנת תשע"ט (2019) נעשה צעד שקשה להפריז בחשיבותו: באדיבות איתן אבניאון הועמד לרשותנו "מילון ההווה" מאת שושנה בהט ומרדכי מישור. כ־20,000 ערכים והגדרות ואלפי צירופים מן המילון נקלטו במסד נתונים ייעודי ופורסמו באתר, כמובן לאחר עדכוןם לפי החלטות האקדמיה. עם קליטת המילון התגשם החזון להפוך את אתר האקדמיה למרכז מידע מקוון למילה העברית.

קצרה היריעה מלתאר את העבודה הכרוכה בפיתוח מרכז המידע המקוון, ולא נוכל לפרט כאן את שאר מפעלותיה של המזכירות המדעית. רק נזכיר כי אנו מעורבים בכל הנעשה באקדמיה למן "יום העברית" ועד עריכת הלשון של כל פרסום באתר ומחוצה לו, מלווים ליווי צמוד את הפעילות ברשתות החברתיות, נותנים השתלמויות והרצאות ומייצגים את האקדמיה בתקשורת.

זכות נפלה בחלקנו להפיץ את דבר העברית לאוהבי העברית ולספק להם מידע משובח ונגיש.

מהחלעות האקדמיה בשנת תשפ"ד

בשנת תשפ"ד אישרה מליאת האקדמיה מונחים רבים, ובהם שמות פטריות, שמות חיפושיות, שמות גמלי שלמה, מונחי תקשורת רדיו למכשירים ניידים וכן כמה מונחים יחידים.

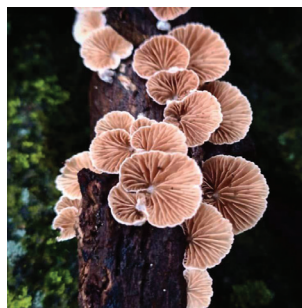
שמות הפטריות

את רשימת שמות הפטריות הכינה ועדה מיוחדת שהוקמה באקדמיה בשנת תשפ"א (2021). חברי הוועדה היו אנשי מקצוע בחקר הפטריות, אנשי שטח שתחביבם ליקוט פטריות ונציגי האקדמיה ללשון העברית (רשימת חברי הוועדה בעמוד 93).

מחידושי הוועדה:

דַּרְדָּסִית

את השם דרדסית תמורת הסוג *crepidotus* הציע ניסן בנימיני, על בסיס אחד השמות העממיים של הדרדסית הרכה באנגלית – soft slipper. בלשון חז"ל המילה דרדס מצינת נעל בית או נעל בד רכה (ירושלמי, כלאיים לב, ע"ד).

דרדסית משתנה
צילום: ששון זערור

עֲצִיצִית

היא נקראת כך מכיוון שמקורה באדמה המגיעה ממשתלות.

עציצית לימונית
צילום: הנד שמס

שְׁמִשִּׁינִית

היא נקראת כך משום שמראה דומה לשמשייה.

שמשיינית
צילום: ששון זערור

קצפית הגינה
צילום: דליה לוינסון

קצפית

היא נקראת כך משום שמראה מזכיר קצף שניתז.

שמות החיפושיות

הוועדה לזואולוגיה, הפועלת כמעט דרך קבע באקדמיה ללשון העברית, עסקה בשנים האחרונות בסדרה הגדולה ביותר במחלקת החרקים ובטבע בכלל – סדרת החיפושיות. עד כה נקבעו שמות עבריים למשפחות החיפושיות שיש להן מינים בארץ וכן שמות לסוגים השכיחים (רשימת חברי הוועדה בעמוד 92).

מחידושי הוועדה:

חיפושיות על שם דמויות מקראיות: עֲשָׂוִית (חיפושית שעירה) ויוֹסֵפִית (חיפושית בעלת פסים), והן מצטרפות למוֹשִׁית (הסוג של פרת משה רבנו). שמות נוספים: קוֹפְּזִיט (חיפושית קופצת, מן השורש קפ"ז המופיע פעם אחת במדרש); מְתַנַּמֶּלֶת (מתחזה לנמלים וחיה במחיצתן); מְגוֹבִית (בעלת מחושים דמויי מגוב, כלי הדומה למגרפה); חִפְּשׁוֹשִׁית (חיפושית זעירה), קְלִפּוֹשִׁית (חיה מתחת לקליפות העצים).

מתנמלת

היא נקראת כך כי היא מתחזה לנמלים וחיה במחיצתן.

עשֻׂוִית

היא נקראת כך בגלל שעירותה.

מתנמלת
צילום: עמיר
וינשטיין

עשווית
צילום: עמיר
וינשטיין

יוספית

היא נקראת כך משום הפסים על גופה.

יוספית
צילום: עמיר וינשטיין

מונחי תקשורת רדיו למכשירים ניידים ומונחים שונים באלקטרוניקה

הוועדה למונחי אלקטרוניקה של האקדמיה ללשון העברית הכינה רשימה של יותר ממאה מונחים בתחום תקשורת הרדיו למכשירים ניידים וקבעה כעשרים מונחים נוספים באלקטרוניקה. מחידושי הרשימה: דו־מַגּוּם (duplexing) על פי המונח דו־מַגְמִי (duplex) שנקבע בעבר; אִפְרוּד (islanding; פיצול מערכת אספקת חשמל בתנאים מסוימים).

מונחים יחידים

יִפְה־פָּה

אל האקדמיה ללשון העברית הגיעו בקשות חוזרות ונשנות להחליף את שם הִרְכִּיקָה פִּי־כּוֹשִׁי בשם אחר, בייחוד על רקע העובדה המצערת שהמילה "כושי" נעשתה שם גנאי. הבקשה הופנתה לוועדה לזואולוגיה, והיא אימצה את הצעתו של יוסף הלר, יו"ר הוועדה לשעבר, יִפְה־פָּה.

https://www.flickr.com/photos/ranellidae_personidae/albums/72157677318920137/

אֶחָיוֹת

כבר שנים מגיעות לאקדמיה פניות למצוא פתרון למקצוע האחיות במקום סיעוד. כידוע סיעוד והשורש סע"ד בכלל מזוהים היום עם טיפול בקשישים ובאנשים הזקוקים לטיפול ולהשגחה, ומכאן "חוק הסיעוד", "גמלת סיעוד", "ביטוח סיעודי", "מחלקה סיעודית". ההצעה אֶחָיוֹת כבר אומצה במשרד הבריאות ואושרה השנה באקדמיה ללשון העברית.

עֲצַבְנֵי עָלוּם וְטָרְפֵי־יָד חֹרֶ: שְׁמוֹת חֲדָשִׁים לְגַמְלֵי שְׁלָמָה

ד"ר דני סימון, עמיר וינשטיין, מוזאון הטבע ע"ש שטיינהרדט

גם מי שעלול להתקשות בהבחנה בין חגב לחרגול, בין זבוב רחף לדבורה ובין חיפושית לפשפש צמחים יזהה בוודאי מייד גמל שלמה כאשר יפגוש בו בגינת ביתו או בשדה. לאחר שמליאת האקדמיה ללשון העברית אישרה 31 שמות עבריים לסדרת החרקים הזאת, נוכל כולנו גם לזהות את המינים השונים של גמלי שלמה וגם לכנותם בשמות חדשים, ברורים וקלים יותר להגייה.

השמות שהובאו לאישור מליאת האקדמיה נקבעו בוועדה לזואולוגיה. עם חברי הוועדה נמנו זואולוגים, מורים למדעים ונציגי האקדמיה ללשון (רשימת חברי הוועדה בעמוד 92).

צליל גופו של גמל שלמה אופיינית מאוד ומוכרת היטב בציבור: ראש משולש הנושא זוג עיניים גדולות, גוף מוארך ורגליים דקות, ובעיקר זוג רגלי טרף מפותחות בקדמת הגוף, מוכנות להישלח כהרף עין לעבר טרף מעופף או מהלך.

סדרת גמלי שלמה (Mantodea) היא מהקטנות בסדרות החרקים המיוצגות בישראל. אין כמעט בית גידול בישראל – גם אם התנאים בו קיצוניים למדי – שלא נמצא בו לפחות מין אחד מהסדרה, בין שהוא שוכן קרקע ובין שהוא חי על גבי צמחים. כמה מהמינים בישראל מוגבלים בתפוצתם ומוכרים עד כה רק מאתר אחד או שניים בישראל. אצל אחרים נכרת גמישות אקולוגית נרחבת יותר, והם חיים ברוב חבלי הארץ. יש מינים הנהנים מקרבת האדם, והם שכיחים מאוד בגנים ובגינות נוי בערים.

לדברי ד"ר ליאת גדרון, יו"ר הוועדה, השמות העבריים נועדו בראש ובראשונה לחובבי הטבע, אך הם משרתים גם אנשים העוסקים בשמירת הטבע, חוקרים, מורים, מורי דרך ואת התקשורת:

"אנו משקיעים בוועדה לזואולוגיה זמן ומאמץ רבים בבחירת השמות העבריים. המטרה היא להוסיף לחובבי הטבע מידע על בעלי החיים האלה וללמדו על המיוחד להם. פיסת המידע יכולה להיות תכונה חיצונית בולטת, התנהגות אופיינית, התפוצה הגאוגרפית או הפונדקאי". והיא מוסיפה: "כמה טוב שחובבת טבע תוכל מעתה במסגרת תצפיותיה במדבר לכתוב 'ראיתי היום מדברן שחור־כתם' במקום סתם גמל שלמה,

שהוא שם כללי שאינו מתייחס למין מסוים. כמה נפלא שחובב טבע יעלה תצפית מחצר ביתו ויכתוב 'היום ראיתי בחצר טרף־יד חיוור צד דבורת דבש. השמות

**לאחר שמליאת
האקדמיה ללשון
העברית אישרה
31 שמות עבריים
לסדרת החרקים
הזאת, נוכל כולנו
גם לזהות וגם
לכנות את המינים
השונים של גמלי
שלמה בשמות
חדשים, ברורים
וקלים יותר להגייה.**

העבריים של בעל החיים מחזקים את הקשר שלנו ושל השפה העברית אל הטבע, ובכך חשיבותם ויופיים".

כ-33 מינים שונים של גמלי שלמה תועדו בעשור האחרון במחקר שנעשה במוזאון הטבע ע"ש שטיינהרדט והגיע לסיומו בחודשים האחרונים. התיעוד המפורט של מינים אלו מאפשר להגדירם, ללמוד על אורח חייהם ולעמוד על תפוצתם ושכיחותם בישראל, והוא היה כרוך בפעולות שאפיינו בשנים האחרונות עיסוק בקבוצות נוספות של חרקים בישראל – בדיקה מחודשת של שמותיהם העבריים, עדכון השמות ומתן שמות חדשים, מהם שמות מפתיעים, מקוריים ומעוררי עניין מיוחד. כמובן יש שנשמרו השמות הוותיקים והמוכרים בציבור. הרשימה מסודרת לפי משפחות, סוגים ומינים.

רוב השמות אושרו בישיבת מליאת האקדמיה ללשון העברית בי"ט באייר תשפ"ד (27 במאי 2024). כמה שמות נוספים יפורסמו לאחר פרסום המחקר המדעי העוסק בהם. בבסיס קביעת השמות העבריים כמה עקרונות, ובהם שמירה ככל האפשר על שמות קיימים המוכרים לציבור ושאינן הצדקה לשנותם; שמירה במידת האפשר על שמות היסטוריים, על שמות המייצגים תכונות בולטות או תפוצה גאוגרפית וגם קביעת שמות חדשים כאשר הם נדרשים, כמובן בשמירה על כללי הדקדוק והתחביר של העברית.

החידוש הגדול ברשימת השמות הוא שמעתה לא ישמש עוד השם גמל שלמה לכל המינים בסדרה, כפי שהיה עד כה. כל אחת מעשר המשפחות נושאת שם עברי משלה, ומהם נגזרים שמות הסוגים והמינים.

גמל שלמה ירוק –
נקבה במופע ירוק
וזכר במופע חום
צילום: משה לאודון

את השם המוכר והאהוב גמל שלמה יישאו מכאן ואילך רק שניים מן המינים הגדולים, השכיחים והמוכרים ביותר בישראל: גמל שלמה מתפלל, שאת שמו זה בגרסתו הלטינית העניק לו החוקר השבדי לינאוס עוד בסוף המאה השמונה-עשרה, והוא מוכר באזורים רבים בעולם בשמו האנגלי praying mantis, וגמל שלמה ירוק, הנראה פעמים רבות דווקא במופע החום שלו.

**החידוש הגדול
ברשימת השמות
הוא שמעתה לא
ישמש עוד השם
גמל שלמה לכל
המינים בסדרה,
כפי שהיה עד כה.
כל אחת מעשר
המשפחות נושאת
שם עברי משלה,
ומהם נגזרים שמות
הסוגים והמינים.**

הינה הסבר קצר על גלגולי השמות ומקורם בעבר, וכן דוגמאות אחדות לשמות שחודשו או השתנו רק במעט והשיקולים שהדריכו את אנשי ועדת השמות לבחור בשמות האלה.

השם גמל שלמה מגיע מהפולקלור העממי. מקורו, ככל הנראה, בטורקית או בערבית. בטורקית הוא נקרא "גמלו של הנביא" ובערבית – "סוס הנביא". בעברית הוחלף הנביא בשלמה המלך, הנחשב באסלאם לאחד הנביאים.

כשם עברי לקבוצת חרקים הוא מופיע בפעם הראשונה בספר לימוד הטבע מאת יוסף אוזרקובסקי, מרדכי קרישבסקי ויחיאל יחיאל, "שעורי הסתכלות" (1911). מחברי הספר מסבירים את השם על פי הערבית. את השם אימצו מורי הטבע, והוא הופיע גם במילון האנגלי-עברי של יהודה אבן-שמואל (קופמן) משנת 1929. הזואולוג שמעון בודנהיימר השתמש בו ב"ספר החרקים לחקלאי" (1934), והמורה והמחנך יהושע מרגולין הכניס אותו לספרו "זואולוגיה (א)" (1943). כך התקבע בעברית השם גַמֶל שְלִמָה. יש לשים לב שההגייה הנכונה של השם היא בשווא בגימ"ל (בגלל הסמיכות).

טַרְפִּיד חוּר

בראשית המאה העשרים הוצע לכנות את כל גמלי שלמה בשם טַרְפִּיד. השם הופיע בפעם הראשונה בספר "הארבה" (1920) מאת הזואולוג העברי הראשון ישראל אהרוני, אבל הוא לא השתרש ונעלם. עתה הוא נקבע בצירוף טַרְפִּיד חוּר למין *Miomantis paykullii* (המשפחה: טַרְפִּידִיִּים: *Miomantidae*). השם משמר את שם התואר חיוור משום שאופייניים למין הזה גוני ירוק או חום דהויים. טַרְפִּיד חוּר הוא השני בשכיחותו מכלל המינים בישראל, ובייחוד במרחבים העירוניים, בדומה לַגְמֶל-שְלִמָה יֶרֶק *Sphodromantis viridis*, המין השכיח בישראל.

טַרְפִּיד חיוור נקבה
צילום: עמיר וינשטיין

סוסת־שד מְקֵלִית

השם סוסת־שד (המשפחה: סוסות־שד Empusidae) ניתן לכמה מינים השייכים לשני סוגים, והוא משמר שם עברי עממי שכבר הופיע בראשית המאה העשרים לתרגום השם המקומי בערבית לסוגים הללו. המין סוסת־שד מְקֵלִית הוא הנפוץ בישראל בסוג Empusa. השם "מקלי" משמר את שם התואר הקיים, והוא מתאר את המראה הדקיק דמוי המקל של גוף החֶרְקָק, שבעזרתו הוא משתלב היטב בבתי גידול עשבוניים.

סוסת שד מקלית -
נימפה של זכר
צילום: עומר מוהר

אָצֵן ים־תִּיכוֹנִי

השם אָצֵן (המשפחה: אָצֵנִיִּים Rivetiniidae) ניתן לכמה מינים השייכים לשלושה סוגים שונים במשפחה זו. הוא מייצג את הזרירות ואת החמקנות של מרבית המינים, המבלים את רוב זמנם בריצה על הקרקע או בין העשבים. אָצֵן ים־תִּיכוֹנִי *Rivetina byblica* שכיח בנוף העשבוני הטבעי של אזור הים התיכון בישראל.

אצן ים תיכוני נקבה
צילום: עמיר וינשטיין

ענפן פלמוני

השם ענפן (המשפחה: ענפניים Toxoderidae) ניתן לסוג מסתורי בישראל (עד עתה), ובו שני מינים. הבוגרים של מינים אלו חיים על ענפי שיחים ועצים ונראים כזרד או כענף קטן. אף שאין הם נדירים מאוד, קשה מאוד לראותם בטבע. ענפן פלמוני *Pareuthyphlebs palmonii* הוא השכיח שבהם. השם פלמוני משמר את שמו המדעי. הוא נקבע על שם החוקר יעקב פלמוני, שגילה את המין בראשית המאה העשרים ליד ביתו בדגניה ולכבוד תרומתו העצומה לחקר החי בישראל. בעמק הערבה מצוי גם ענפן הערבה *Pareuthyphlebs occidentalis*.

ענפן פלמוני נקבה
צילום: עמיר וינשטיין

מדברן שחור־פֶתם

הסוג מדברן (*Eremiaphila*) (המשפחה: מדברניים Eremiaphilidae) הוא מהסוגים המרתקים של גמלי שלמה בישראל ובעולם. בני הסוג חיים תמיד על הקרקע בבתי גידול מדבריים או יבשים ואינם מעופפים. מדברן שחור־פֶתם *Eremiaphila brunneri* הוא השכיח שבחמשת המינים המצויים בישראל בכל האזורים המדבריים. קל מאוד להבדילו משאר המינים בסוג לפי הכתמים הכהים המעטרים את הצד הפנימי של רגלי הטרף. אלה אינם מופיעים במיני המדברן האחרים בישראל. בחרמון ישנו מדברן חרמוני. הוא מצוי אצלנו רק בחלקים העליונים והחשופים של רכס החרמון, ובגלל עבודות הפיתוח ברכס, הזורעים הרס בבית הגידול שלו, הוא נתון בסכנה.

מדברן שחור־פֶתם -
בוגר בעמדת הרתעה
צילום: עמיר וינשטיין

עֲצָבְנֵי עֵלֹם

הקטן בגמלי שלמה של ישראל. אורכו של הבוגר, חסר הכנפיים, כעשרה מילימטרים. הוא פעיל על הקרקע ומסתתר תחת אבנים. קשה מאוד לאתר אותו ומכאן שם התואר עלום (נסתר). את השם עֲצָבְנֵי הציע החוקר פנחס אמת'י ז"ל, שגילה את המין בישראל בשנת 1964. השם מתאר את התנהגותו התזזיתית, כאילו עצבנית, המתבטאת בתנועת רגלי טרף נמרצת ובהנעת המחושים ללא הרף. עֲצָבְנֵי עֵלֹם מצוי בישראל בעיקר באזור הרי יהודה, והוא נדיר בנגב ובגולן.

עצבני עלום זכר
צילום: יעקב סלביץ

גַּמְלֵי-שְׁלֹמֹה מְתַפְּלֵל

זה החרק הראשון בעולם בסדרה זו שקיבל בשנת 1785 שם מדעי: *Mantis religiosa*, הוא השם שהעניק לו החוקר השבדי לינאוס. השם העברי של הסוג (המשפחה: גַּמְלֵי-שְׁלֹמֹהיים Mantidae) משמר את השם העברי המוכר והוותיק לסדרה כולה. השם "מתפלל" הולך אחר השם המדעי ומשקף פולקלור עממי באירופה המצביע על דמיון בין תנוחת רגלי הטרף הצמודות לחזה לאדם מתפלל. גַּמְלֵי-שְׁלֹמֹה מְתַפְּלֵל חי בישראל בשטחים פתוחים ובאזורים כפריים.

גמל שלמה מתפלל
נקבה
צילום: עמיר וינשטיין

פורסם לראשונה באתר ynet.

מפעל המלון ההיסטורי

מהו מפעל המילון ההיסטורי?

מפעל המילון ההיסטורי הוא מפעל מחקר רחב היקף של האקדמיה, ומטרתו להעמיד מילון מחקרי לשון העברית ולהביא בו כל מילה שהתקיימה אי פעם בעברית על כל משמעה ותולדותיה ברבות השנים. המילון נועד לספר את סיפורה של כל מילה מבראשית – מתי נולדה וכיצד, מתי פרח השימוש בה ומתי הידלדל; אם שמרה המילה על צורתה או שינתה את פניה עם הזמן; מה היו משמעה הראשונים ואילו משמעים ספגה במרוצת הדורות. לשם כך הכרחי להתבסס על מאגר גדול של טקסטים מכל התקופות, ולכן מראשית העיסוק במפעל המילון פעלו החוקרים באקדמיה להקמת מאגר טקסטים מכל התקופות ומכל הסוגות, להרחבתו ולשכלולו.

העבודה במפעל המילון ההיסטורי מבוססת על הקלדת הטקסטים העתיקים על פי כתב היד הטוב ביותר שלהם, ובטקסטים מן העת החדשה נבחרת הגרסה על פי הפרסום הראשון של החיבור. השימוש בכתבי יד אמינים מתעד תופעות לשוניות עתיקות שאינן משתקפות בנוסחים המוכרים מן הדפוסים המאוחרים. לכן מושקע עמל רב בקריאה מדויקת בכתבי יד, ולעיתים אין הם קלים לפיענוח.

לאחר ההקלדה של הטקסטים נרשם ערך מילוני לכל מילה בחיבור. הניתוח הלשוני נעשה בעזרת מחשב, החל מימיו הראשונים של המפעל, בסוף שנות החמישים, אך בסופו של דבר הוא נקבע על פי שיקול הדעת של החוקרים במפעל המילון ההיסטורי הקוראים את הטקסט, וכל מילה זוכה לניתוח חוזר של שניים או שלושה חוקרים.

לאחר כ-65 שנות עבודה של עשרות חוקרים בתחום הלשון, הספרות ומדעי היהדות צמח מסד הנתונים לכתיבת המילון ההיסטורי והיה לאוצר יחיד במינו של קונקורדנציות מדעיות לספרות העברית לדורותיה. קורפוס מפעל המילון ההיסטורי מוצג באתר "מאגרים" ומשמש תשתית אמינה למחקרים רבים בלשון העברית בפרט ובמדעי היהדות בכלל.

במאגר טקסטים מסוגות רבות: פרוזה ופיוט, ספרות הלכתית וקראית, ספרי מדע ומאגיה, ספרות מקור ותרגום, איגרות אישיות, פירושים למקרא ולתלמוד ועוד ועוד. הטקסטים מתפרשים מתקופת המקרא ועד ראשית שנות השלושים של המאה העשרים.

ההיקף והדיוק של מסד הנתונים הפכוהו ברבות השנים ממאגר פנימי שנועד לסייע בכתיבת ערכי המילון ההיסטורי לארכיון ספרותי לאומי העומד בזכות עצמו, והוא כיום המאגר המקיף והמוסמך ביותר לטקסטים עבריים מכל תקופות הלשון.

העבודה במפעל המילון ההיסטורי מתרכזת בימים האלה בחיבורים מן המאה ה-12 עד המאה ה-16 ונחלקת בימים האלה בין שלושה מדורים: המדור לספרות הרבנית, המדור לספרות התרגומים מערבית, המדור לספרות העת החדשה.

המדור לספרות הרבנית

ד"ר אריאל שוה

פירוש רש"י לתורה,
כתב יד מינכן 5,
יעקב מברך את
אפרים ומנשה.
אתר הספרייה
הלאומית הבווארית

המדור לספרות הרבנית מופקד על עיבודה של ספרות המקור התורנית שנכתבה למן סוף תקופת הגאונים (אמצע המאה האחת-עשרה) ועד ראשית העת החדשה (המחצית הראשונה של המאה השש-עשרה). זו ספרות עשירה הנחלקת לכמה ענפים עיקריים: ספרות פרשנית (בייחוד למקרא ולתלמוד), קובצי הלכות, ספרי מצוות, ספרות מוסר ותשובות בענייני הלכה.

כיוון שכמה מן החיבורים האלה היקפם גדול מאוד, ולמעשה מדובר בסדרות או בקבצים של ספרים, המדור מסתפק לא פעם בעיבוד מדגמי שדי בו לייצג את הלשון באותם חיבורים. ככלל ההעדפה היא לתת תחילה ייצוג לענפים רבים ככל האפשר של הספרות הרבנית ולגיוון הזמנים והמקומות, ורק אחר כך לעבות את המדגם בחיבורים דומים נוספים.

עיבוד החיבורים האלה מרים תרומה נכבדה לא רק להרחבת היקפו של מאגר המילון ההיסטורי אלא גם להעמדת נוסחיהם המקוריים של החיבורים ולחקר הלשון העברית בכלל. מפעם לפעם מתגלים בעת עיבוד החומרים תחדישים נדירים שלא האריכו ימים ואינם מתועדים כלל במילונים רגילים, כמו הפועל **נָאֵמַת** בבניין נפעל (הדומה במשמעותו לפועל התאמת) או שם העצם **חִבְרָבָת** שמשמעותו 'חברבורה, כתם בעור'.

בשנת תשפ"ד הסתיים עיבודו של **ספר החינוך** – חיבור מראשית המאה הארבע-עשרה שחיבר בספרד תלמיד אנונימי של ר' שלמה בן אדרת (רשב"א). החיבור יועד לבנו הצעיר של המחבר וחבריו, והוא מסדר את תרי"ג מצוות התורה לפי פרשות השבוע בצירוף תמצית הדינים והטעמים של כל מצווה ומצווה.

בשנה זו עסקו עובדי המדור גם בעיבוד החיבורים האלה:

- **תחכמוני לר' יהודה אלחריזי** – חמישים מקאמות כתובות פרוזה מחורזת ומשובצות בשירים קצרים ושקולים. כל מקאמה מספרת סיפור מסע דמיוני אחר שגיבוריו הקבועים הם הימן האזרחי וחבר הקיני. החיבור נכתב בראשית המאה השלוש-עשרה, בימי מסעו הארוך של המחבר (יליד ספרד) לארצות המזרח.

- **בית הבחירה לר' מנחם המאירי** – פירוש למשנה ולתלמוד שנכתב בסוף המאה השלוש־עשרה בדרום צרפת. החיבור מבוסס על החיבורים הרבניים הקלסיים ועל כתביהם של חכמי פרובנס, והוא מתייחד מפירושים קודמים לספרות התלמודית בלשונו העברית הבהירה והקולחת ובהקדמה המתודולוגית הארוכה שצורפה אליו. במילון ההיסטורי הוחלט לעבד לפי שעה את מסכת ברכות ואת מסכת אבות.
 - **שו"ת מהרי"ל לר' יעקב הלוי מולין** (גרמניה, המאות הארבע־עשרה והחמש־עשרה)
 - **שו"ת תרומת הדשן לר' ישראל איסרלין** (סלובניה ואוסטריה, המאה החמש־עשרה).
- תחת כנפי המדור לספרות הרבנית עובדו בשנים תשפ"ג-תשפ"ד רוב שירי החול של ר' יהודה הלוי.

המדור לספרות התרגומים מערבית

ד"ר אמיר געש

**המתרגמים נתקלו
בבעיה: היה עליהם
להביע בעברית את
המושגים הרבים
מעולם הפילוסופיה
והמדע שבטקסטים
בערבית, ולכן
הם נאלצו לחדש
מונחים רבים, בדרך
כלל בהשפעת
הערבית.**

במדור לספרות התרגומים מערבית מעובדים חיבורים שנכתבו במקור בערבית ותורגמו לעברית במאה השתים־עשרה עד המאה הארבע־עשרה.

במחצית השנייה של המאה השתים־עשרה החלה בחבל פרובאנס שבדרום צרפת "תנועת התרגומים", דהיינו פעילות נמרצת של מתרגמים יהודים שעסקו בתרגום יצירות מן הלשון הערבית אל הלשון העברית בנושאים שונים, ובהם פילוסופיה, מתמטיקה, אסטרונומיה, רפואה ודקדוק. פעילות זו נמשכה עד סוף המאה הארבע־עשרה, ובמהלך תקופה זו היא התרחבה גם לאיטליה ולספרד הנוצרית (אם כי מרבית הפעילות הייתה בפרובאנס). התרגום נועד בעיקר לתועלת החכמים היהודים בפרובאנס ובמקומות אחרים שלא ידעו ערבית.

המתרגמים נתקלו בבעיה: היה עליהם להביע בעברית את המושגים הרבים מעולם הפילוסופיה והמדע שבטקסטים בערבית, ולכן הם נאלצו לחדש מונחים רבים, ובדרך כלל החידושים נוצרו בהשפעת הערבית.

מלבד זאת הושפעו המתרגמים מן התחביר של הטקסטים הערביים שהם תרגמו. כך נוצר רובד לשוני חדש שמורגשת בו השפעת הערבית הן מצד אוצר המילים (הרבה מילים חדשות והוראות חדשות למילים קיימות) הן מצד התחביר. רובד זה נקרא לעיתים "עברית תיבונית" על שם משפחת אבן תיבון, שהוציאה מקרבה כמה דורות של מתרגמים מערבית לעברית.

בשנת תשפ"ד עסקו עובדי המדור בעיבוד החיבורים האלה:

- **ספר האמונות והדעות** לרס"ג בתרגום יהודה אבן תיבון (חיבור פילוסופי מן המחצית השנייה של המאה השתים־עשרה)
- **מורה הנבוכים** לרמב"ם בתרגום שמואל אבן תיבון (חיבור פילוסופי מן המחצית הראשונה של המאה השלוש־עשרה)
- **הנהגת הבריות** לרמב"ם בתרגום משה אבן תיבון (חיבור רפואי מן המחצית הראשונה של המאה השלוש־עשרה)
- **איגרת בעלי חיים** ל"אחים הטהורים" (קבוצת פילוסופים מוסלמים) בתרגום קלונימוס בן קלונימוס (חיבור פילוסופי מן המחצית הראשונה של המאה הארבע־עשרה).

המדור לספרות העת החדשה

ד"ר אלכסיי [אליהו] יודיצקי

המדור לספרות העת החדשה עוסק בספרות העברית הכללית (שאיננה ספרות רבנית) שנתחברה למן ראשית הדפוס (סביב שנת 1500) ועד אמצע המאה העשרים. סוגות הכתיבה המעובדות במדור רבות ומגוונות: ספרות יפה בפרוזה, אוטוביוגרפיות, עיתונות, ספרי מדע ועוד. ביצירות שעובדו במדור זה בשנים האחרונות היו המחזה העברי הראשון "צחות בדיחותא דקידושין", מן המאה השש־עשרה באיטליה, וקובצי מכתבים הקרויים אגונים, גם הם נכתבו במאה השש־עשרה באיטליה. לפני כן עובדו יצירותיהם של סופרי ההשכלה, ובהם משה מנדלסון, י"ל גורדון ואברהם מאפו, וחיבוריהם של סופרי התחייה ובהם מנדלי מוכר ספרים וח"נ ביאליק.

בשנת תשפ"ד הסתיים עיבוד היצירה "גיא חיזיון" (סוף המאה השש־עשרה באיטליה) מאת ר' אברהם בן חנניה יגל. מדובר ביצירה מורכבת שמחברה כתבה כאשר היה חבוש בבית הסוהר. יש בה דיונים פילוסופיים במגוון נושאים, ומשולבים בהם קטעים אוטוביוגרפיים וסיפורי עם איטלקיים שעובדו והותאמו לקורא העברי. היצירה הועלתה לאתר מאגרים כשהיא מנותחת באופן מלא מבחינה מילונית. עוד הסתיים העיבוד הראשוני של היצירה "ערוגות הבושם" מאת ר' שמואל ארקיוולטי, ספר דקדוק עברי שהתפרסם ב־1602 באיטליה. מלבד התיאור הדקדוקי של העברית המקראית נמצא בספר תיאור של שיטות ההצפנה שנהגו אז ודיון בתורת המשקל של השירה העברית.

בשנת תשפ"ד עסקו עובדי המדור גם בעיבוד החיבורים האלה:

- **אוצר החיים** מאת יעקב צהלון – חיבור אנציקלופדי בתחום הרפואה מן המאה השבע־עשרה
- **אמאדיש די גאולא** מאת יעקב בן משה די אלגבא – תרגום ועיבוד עברי של רומן האבירים הספרדי Amadís de Gaula. הרומן נכתב במקור בספרדית בידי גרסי רודריגז דה מונטלוו ופורסם ב־1508. התרגום לעברית התפרסם ב־1540 בערך בקושטא (איסטנבול) או בסלוניקי.

רומן האבירים
Amadis de Gaula
מהדורת 1531

"סירי, את מבינה עברית?": האקדמיה בשירות עיבוד שפה טבעית בעברית

איילת הראל

עיבוד שפה טבעית (NLP) הוא תחום העוסק בעיבוד של שפת בני אנוש, ומטרתו לגרום למחשבים "להבין" דברים הנאמרים או נכתבים בשפות בני האדם. תחום זה התפתח מאוד בעולם בעשור האחרון, ואולם בעיבוד העברית הוא נותר מאחור כיוון שקהילת דוברי העברית בעולם כולו זעומה, והעוסקים בתחום אינם מעוניינים להפנות את המשאבים שלהם לפלח שוק כה מצומצם.

**בעיבוד שפה
טבעית אנו גורמים
למחשבים "להבין"
דברים הנאמרים
בשפות בני האדם.
תחום זה התפתח
מאוד בעולם
בעשור האחרון,
ואולם בעיבוד
העברית הוא נותר
מאחור.**

בשנת תשע"ט (2019) חברה האקדמיה אל מערך הדיגיטל הלאומי ("רשות התקשוב הממשלתי" דאז) בהקמת מאגר חופשי ופתוח של טקסטים בעברית בת זמננו שכל מילה ומילה בהם מנותחת מבחינה לשונית כדי לאפשר שימושים שונים בתחום עיבוד השפה הטבעית. לשם העיבוד הממוחשב הוחלט לתייג את הטקסטים על פי התקן הבין-לאומי המכונה Universal Dependencies (UD). מכיוון שהתקן הזה מתיימר להתאים לכלל השפות היה צורך לדייק בהתאמתו המיטבית לעברית. לשם כך הוקמה באקדמיה ועדה להסדרת התקן הזה בעברית בהשתתפות מומחים לבלשנות חישובית מכמה אוניברסיטאות.

מפעל המילון ההיסטורי, שכבר צבר עשרות שנות ניסיון מדעי ומחשובי בתיוג טקסטים, התגייס למשימה החדשה. עם זאת תקן התיוג החדש והמפורט הביא עימו התמודדות עם שאלות והכרעות שאינן נדרשות במפעל המילון ההיסטורי, למשל: צורות הבינוני העבריות (צורות ההווה) עשויות לציין פועל, שם עצם או שם תואר - לפי הקשרן במשפט. לדוגמה, המילה **מבוקש** במשפט "הפושע מבוקש בידי המשטרה" משמשת פועל, במשפט "המשטרה עצרה מבוקש אחד" היא משמשת שם עצם, ובמשפט "הפריט המבוקש אזל מן המלאי" - שם תואר. לעיתים יש בהכרעה גם מידה של סובייקטיביות. שאלות כגון אלה נידונות בוועדה להסדרת התקן הנזכר בשיתוף המזכירות המדעית של האקדמיה.

לצורך הניתוח הצורני (מורפולוגי) המלא וכדי לענות על הצרכים החדשים לא היה די בתוכנת הניתוח המשמשת במפעל המילון ההיסטורי, ולכן פותחה באקדמיה תוכנה ייעודית בעלת יכולות משופרות, והיא מציעה למנתחים הצעות ניתוח רלוונטיות לצורה נתונה של מילה בטקסט. כך למשל לצירוף האותיות **שאלה** יהיו כמה הצעות: **שְׁאֵלָה**, היא **שְׁאֵלָה**, **שָׂאֵלָה**, **שְׂאֵלָה** [הנקבה של **אֵל**], **שְׂאֵלָה** [האל

שלה], שְׁאֵלָה [שבועה, קללה] (ראו בתמונה). תפקידו של המנתח לקבוע מהו הניתוח הנכון מכלל הצעות התוכנה, לפי ההקשר ולפי הבנתו ובקיאיותו בלשון.

שאלה

12 הצעות לתיוג "שאלה" שיוז מילה להצעות אחרות

- 1 ☐ שאלה [שם עצם]
- 2 ☒ היא שְׁאֵלָה (שָׁאֵל; עבר) [פועל]
- 3 ☐ ש+אלה [כינוי]
- 4 ☐ ש+אלה [שם תואר], במשמעות אל בנקבה
- 5 ☐ ש+אלה [שם עצם], במשמעות אל בנקבה
- 6 ☐ ש+אלה (=האל שלה; אל)
- 7 ☐ ש+אלה [שם עצם]

אורנה ברביבאי שאלה את שר הבינוי והשיכון האם ישנה תוכנית לקביעת ערי מטרה באזורי הביקוש, ומתי היא צפויה לצאת לפועל. היא התעניינה בקריטריונים שיאפשרו לצעירים להתגורר גם באזורי הביקוש בגוש דן והוסיפה כי נושא זה חשוב לצעירים שמעוניינים להישאר בתל אביב ובמרכז.

תוכנת התיוג
החדשה

הטקסטים נמסרו לידי האקדמיה ממערך הדיגיטל הלאומי, והם מגוונים בתחומיהם. הם נתקבלו ממשרדי הממשלה ומגופים ממשלתיים שונים: משרד המשפטים (לשון חוקים); בנק ישראל; משרד הבריאות (כתיבה חופשית של ביקורת רופאים); משרד הרווחה (כתיבה חופשית בענייני רווחה).

בשנת תשפ"ד תויגו במערכת התיוג טקסטים שנמסרו לאקדמיה ממשרד החקלאות וממשרד העלייה והקליטה.

הטקסטים שניתוחם הושלם מצויים לכל דורש באתר מערך הדיגיטל הלאומי (למעט טקסטים רגישים, הנמסרים רק לאחר בקשה). עליהם ייוספו טקסטים שעודם בתהליך הניתוח באקדמיה.

בשנים שמאז תחילת המיזם עבר תחום עיבוד השפה מהפכה בשיטות העבודה, ואולם נראה שמאגר הטקסטים המנותחים הוא עדיין תשתית חשובה לעוסקים בתחום.

**האקדמיה הקימה
מאגר חופשי
ופתוח של טקסטים
בעברית בת זמננו
שכל מילה ומילה
בהם מנותחת
מבחינה לשונית
כדי לאפשר
שימושים שונים
בתחום עיבוד
השפה הטבעית.**

"איש נבוב": על צירוף אחד בעל שתי משמעויות הפוכות

ד"ר אלכסיי [אליהו] יודיצקי

במפעל המילון ההיסטורי של האקדמיה ללשון העברית עסקנו השנה בעיבוד הספר "גיא חזיון", שכתב הרב אברהם יגל (גליקו) מאיטליה בסוף המאה השש-עשרה והצלחנו למצוא בו משמעות נדירה לצירוף עברי ותיק שלא עמדו עליה במילונים.

הספר הוא שילוב ייחודי של דיונים פילוסופיים, משלים, מעשיות ותיאורים אוטוביוגרפיים השופכים אור על חיי היהודים בסוף המאה השש-עשרה באיטליה. גיבור הספר, הוא הרב יגל עצמו, פוגש בחלומו אישה לבושה בגדי מלכות ועטרת זהב לראשה, והיא מראה לו מראות מבהילים וסודות נשגבים. הרב יגל אומר לאישה כי הוא אינו יכול להבין את המראות, והאישה משיבה: "אל תבהל ברעיוניך אם אין אתה מבינם, כי סתומים וחתומים הדברים לאיש נבוב ובעל חכמה" (חלק ב, פרק קמ). לדברי האישה לפי פשוטם, אל לרב יגל להיבהל מן המראות ומהעובדה שאינו מבינם, שהרי הם סתומים אף לבעל חוכמה ולאיש משכיל.

הצלחנו למצוא בספר "גיא חזיון" משמעות נדירה לצירוף עברי ותיק שלא עמדו עליה במילונים.

ואולם הצירוף **איש נבוב** תמוה בהקשר הזה, שהרי משמעו הרגיל הוא 'איש ריק, טיפש', ואם הסודות הנשגבים סתומים לאיש חכם, הם ודאי סתומים לטיפש. לא זו אף זו, נזדמן לי לעיין בספר אחר של הרב יגל "בית יער הלבנון" (הוא נותר בכתב יד ומעולם לא נדפס), ובו מצאתי

כך: "הן לא קצרה יד **איש נבוב** להשכיל בכל מקום ובכל דבר ולהבין בכל מפעלות אלקי" (הקדמת המחבר לחלק הרביעי, Oxford Bodl. MS Reggio 10, דף 1r). לפי ההקשר נראה בעליל שאיש נבוב הוא 'איש חכם, איש משכיל' ולא 'איש טיפש'.

בימינו הצירוף **איש נבוב** מתפרש בדרך כלל 'איש חלול וטיפש שאינו מעמיק לעיין בעניינים שהוא עוסק בהם'. מקור הצירוף בספר איוב: "אִישׁ נָבוֹב יִלְבָּב וְעִיר פָּרָא אָדָם יִגְלֵד" (איוב יא, יב). רש"י פירש את הפסוק כך: "חלול בלא לב אשר לא הבין דרכו". בדרכו של רש"י הלכו גם רוב המפרשים ובהם ר"י קרא, ר"י קמחי, ר"ע ספורנו ומלבי"ם. זה למשל פירוש מצודת ציון: "נבוב - חלול וריק כמו נבוב לוחות". המפרשים גזרו גזרה שווה בין הכתוב בספר איוב לכתוב בספר שמות "נָבוֹב לַחַת תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ" (כז, ח). שם פירשו הראשונים והאחרונים שהכוונה למזבח העשוי לוחות וחלל ביניהם. מה כאן נבוב מלשון 'חלול', אף באיוב 'איש נבוב' הוא 'איש ריק, חלול'.

אומנם דימייתי שמצאתי פתרון למשמעותה החידתית של התיבה בתרגומו של ר' סעדיה גאון לאיוב. רס"ג מתרגם את נבוב בתיבה באלחכמה 'בחוכמה', ומכאן נראה

לכאורה שלדעתו 'איש נבוב' הוא 'איש חכם'. אולם בביאורו הסביר רס"ג באופן מפורש שמשמעות המילה **נבוב** היא 'חלול'. אם כן תרגומו של רס"ג ב**אלחכמה** הוא על פי העניין וההקשר, ואיננו תרגום מילולי, ואין ללמוד ממנו כי רס"ג הבין את "איש נבוב" במשמע 'איש חכם'.

**מתברר שבמרבית
הסוגות של
העברית הכתובה
לצד המילה נבוב
במשמעות 'חלול',
טיפש' התקיימה
לה המילה נבוב
במשמעות ההפוכה
'משכיל, חכם'.
אך אף על פי
שמשמעות זו
מתועדת בעברית
בכמה חיבורים,
לא הכירוה בעלי
המילונים.**

אף העיון במילונים, חדשים גם ישנים, לא הועיל לפתרון התמיהה כי גם לפיהם **איש נבוב** הוא 'איש חלול, טיפש'. כך סבר ר' דוד קמחי ב"ספר השרשים" בערך ביב, ש"י פין במילונו "האוצר" בערך נבב, וכן א' בן-יהודה, ב' קרופניק, י' גורי, א' אבן-שושן, י' כנעני, ש' בהט ומ' מישור במילוניהם בערך **נבוב**.

אולם פתח כחודו של מחט פתח לי במקום אחר עורך מילון בן-יהודה, בהערה בשולי הערך **אִפְלָפֶל**. התרגום הארמי לצירוף **איש נבוב** בספר איוב הוא "ובר נש מפלפל ידיק", ועורך המילון העיר על לשון התרגום כך: "ואולם אין להניח שתרגמו **איש נבוב** כאילו 'איש מְפֻלָּל וחרף' אלא גם מְפֻלָּל ארמי זה פרושו הפכפך וכו'".

להערה זו של עורך המילון נדרש אברהם אברונין בכתב העת "לשוננו" סמוך לאחר פרסומה. בביקורתו לכרך י' של מילון בן-יהודה הוא ציטט את ההערה והוסיף: "וראוי להעיר: הוראת לשון זו שלטה בעברית בימי הגאונים וגם בימי הרבנים והנני רושם לפני הקורא את המקומות [...] : 'אזן המבינים קשבת לחכמים ולבם **נבוב** אל המבינים' [...] 'ואנו מחזיקים טובה ומישרים לכל **נבוב** וְנָכַר ונכבד בעמנו' [...] 'והאיש המשכיל הנבוב' ישים אל לבו הדברים ההם"¹. בעיון מקרי במילון בן-יהודה מעיזבונו של אברונין נתגלה לי שבשולי הערך "נבוב" הוא העיר בכתב ידו על משמעות זו (ראו בתמונה).

לאור דבריו הבהירים של אברונין הוספנו למאגר המילון היסטורי את השורש נב"ב במשמעות 'הבנה, חוכמה', ובו סווגה הצורה **נבוב** שבספר "גיא חזיון". לאחר הוספת המשמעות הזאת שבתי ובדקתי את כל מאגר המילון ההיסטורי, והתברר שיש עוד כמה היקרויות של המילה **נבוב** שמוטב לבארן מלשון תבונה ולא מלשון טיפשות. כך למשל בשיר שבהקדמה לספר "יריעות שלמה" מאת שלמה פפנהיים מכנה המחבר את עצמו "איש נבוב": "בִּינוּ נָא זֹאת שׁוֹכְחֵי לִשׁוֹן וְדַעוּהוּ / פְּקְדוּ נָא

1 ראו י' רצהבי, "מילואים לפירוש הרס"ג לאיוב", סיני לז (תשט"ו), עמ' שלד. וראו דיון בפירושו של רס"ג אצל א' ממון וח' מירסקי, מחברת מנחם בן סרוק: מהדורה ביקורתית מבוארת, ירושלים תשפ"ד, עמ' 415 הערה ז.

2 זה ציטוט מתרגום ר"י אלחריזי לפירוש המשניות של הרמב"ם, ובמקור היה כתוב "נחריי נאדר", היינו 'משכיל מעמיק חקר', כלשון ר"י קאפח. ראו משנה עם פירוש רמב"ם, מבוארת בידי ר"י קאפח, א, ירושלים תשנ"ג, עמ' נג הערה 35. וכאן **נאדר** היינו **נאצר**, על המעקצ < צ' בערבית יהודית ראו י' בלאו, דקדוק הערבית היהודית של ימי הביניים, ירושלים תשל"ט, עמ' 35-36. ר"י אלחריזי תרגם אפוא במילה **נבוב** את המילה הערבית **נאדר** 'מעמיק חקר'.

3 א' אברונין, "הערות למלון בן יהודה הכרך העשירי", לשוננו יד (תש"ו), עמ' 54.

סֵפֶר אִישׁ נָבוֹב וְקָרְאוּהוּ⁴, וסביר להניח שהמחבר התכוון לכנות את עצמו "איש חכם", ולא "איש טיפש".

מן העיון הזה מתברר שבמרבית הסוגות של העברית הכתובה – באיגרות הגאונים, בעברית המשוערבת בימי הביניים ובלשון ההשכלה – לצד המילה **נבוב** במשמעות 'חלול', טיפש' התקיימה לה המילה **נבוב** במשמעות ההפוכה 'משכיל, חכם'⁵, ונראה שהמשמעות הזאת משתקפת אף בתרגום הארמי ל"איש נבוב" בספר איוב – מפלפל. אך אף על פי שמשמעות זו מתועדת בעברית בכמה חיבורים, לא הכירוה בעלי המילונים. זוהי דוגמה אחת מני רבות לתרומתו הסגולית של מפעל המילון ההיסטורי בגילוי של מילים ומשמעויות אבודות מן העברית לדורותיה.

4 ש' פפנהיים, יריעות שלמה, א, רעדלהיים תקמ"ד, יג ע"ב (דפי מקדם). אך בעמ' ד' בגוף הספר פירש פפנהיים את המילה **נבוב** מלשון 'חלול'.

5 אולי המילה **נבוב** הובנה 'חכם' בגלל הדמיון הפונטי בין **נבוב** ל**נבון**, אך אין זו אלא השערה שלא מצאתי לה ראיה. לתהליך דומה, של פיצול משמעות המילה **מלצר**, ראו ח' מאק, "מלצר-מושל-מושל אכזר", לשוננו נט (תשנ"ו), עמ' 207-215.

מדור
שִׁכְתֵּי הַסִּימָנִים
הַיִּשְׂרָאֵלִית

מדור שפת הסימנים הישראלית

שפת הסימנים היא שפה טבעית שמשמשים בה בעיקר בתנועות ידיים להעברת מסרים, בניגוד לשפה דבורה, שבה משתמשים בעיקר בקולות המופקים בחלל הפה, האף והגרון. רוב המשתמשים בשפת הסימנים הם חירשים וכבדי שמיעה, ומקצתם אף רכשו שפה זו כשפת אם (גדלו בתוך משפחות חירשים מסמנות). שפת הסימנים שונה מפנטומימה וממחוות גוף ופנים, ואין היא אוניברסלית. למשל שפת הסימנים האמריקאית שונה משפת הסימנים הישראלית או משפת הסימנים היפנית.

יהונתן שויביץ,
ראש מדור
שפת הסימנים
הישראלית באירוע
החשיפה לתקן
החדש.
צילום: דורון
רובינשטיין

שפת הסימנים הישראלית (שס"י) היא השפה הרווחת בקהילת החירשים בישראל. שפה זו מתועדת בארץ משנות השלושים של המאה הקודמת, והיא התפתחה והתגבשה בעת גלי העלייה של חירשים יהודים מרחבי העולם לפני קום המדינה ולאחר מכן. שס"י נחשבת צעירה בהשוואה לשפות סימנים אחרות בעולם, והיא מתעדכנת מפעם לפעם.

מדור שס"י באקדמיה ללשון הוקם בשנת 2022 בתמיכת משרד התרבות, בהחלטת הממשלה. המדור שם לו למטרה לקדם ולפתח את שפת הסימנים הישראלית ולשמר את הידע הקיים על השפה למען קהילת המסמנים וגם למתעניינים מן הציבור הרחב. המדור עומד בקשר עם מוסדות מחקר ועם גופים וארגונים הקשורים לשס"י ולקהילת החרשים, ובהם המעבדה לחקר שפות הסימנים באוניברסיטת חיפה, יוצרי הקורפוס של שפת הסימנים הישראלית באוניברסיטת בראילן, הוועדה למינוח בשפת הסימנים הישראלית במערכת החינוך, עמותת מעגלי שמע ועמותת אח"א (אגודת החירשים בישראל) ועוד.

מאור בן־זאב,
ממדור שפת
הסימנים
הישראלית באירוע
החשיפה לתקן
החדש.
צילום: דורון
רובינשטיין

בשנת תשפ"ד פעל המדור בשלושה תחומים: בתחום התקן הוא יצר תקן חדש לתצורות כף היד והחל לבחון את קטגוריות המסווגים ואת לוח האיות. בתחום המינוח נקבעו סימנים חדשים בתחומי הארכאולוגיה וההיסטוריה בשיתוף מוזאון מגדל דוד. לצד אלה נמשכה העבודה להגשמת מטרה חשובה של המדור: מילון מקוון לשפת הסימנים.

עם פרוץ מלחמת "חרבות ברזל" הפיק המדור בשיתוף עם אח"א סרטונים בשפת הסימנים, ובהם ההנחיות הרשמיות של פיקוד העורף ומידע שנועד לסייע בהתמודדות רגשית עם המצב.

תצורות היד הבסיסיות בשפת הסימנים הישראלית: התקן המחודש

יהונתן שיוביץ

**תצורת היד
כאשר היא עומדת
בפני עצמה – היא
חסרת משמעות,
אך כאשר נצרף
אליה את מיקום
היד במרחב ואת
מסלול התנועה
נקבל סימן
ומשמעות.**

אירוע להצגת
התקן המחודש.
בתמונה:
מחיאות כפיים
בשפת הסימנים
הישראלית.
צילום: דורון
רובינשטיין

מדור שפת הסימנים הישראלית (שס"י) באקדמיה ללשון העברית עמל השנה על יצירת תקן מחודש של אחד מן המרכיבים הבסיסיים של הסימנים בשס"י – תצורות היד. תצורת היד היא מרכיב חשוב מאוד להבחנה בין סימן אחד למשנהו. עובדי המדור הציגו את פירות עמלם באירוע חגיגי שהתקיים ביום ו' באדר א' תשפ"ד (15 בפברואר 2024).

מהי תצורת היד?

הסימן בשפת הסימנים הישראלית (שס"י) מורכב משלושה רכיבי יסוד:

- תצורת היד
- מיקום היד
- תנועת היד

כל רכיב כשהוא לעצמו אין לו משמעות, אך אם נצרף אותם יחד תתקבל המשמעות, כלומר סימן בשפת הסימנים. לדוגמה, תצורת היד כאשר היא עומדת בפני עצמה – היא חסרת משמעות, אך כאשר נצרף אליה את מיקום היד במרחב ואת מסלול התנועה נקבל סימן ומשמעות. למשל:

הסימן "מה נשמע" – מיקום התצורה הזאת בחזה עם תנועה כלפי מעלה.
הסימן "רוסיה" – מיקום התצורה הזאת בחזה עם תנועה כלפי מטה.

יצירת התקן המחודש

בשנת 1977 קוטלגו ואורגנו לראשונה 28 תצורות היד בשפת הסימנים הישראלית בטבלה מסודרת שהכינו לילה נמיר, ישראל סלע, מרדכי רימר ויצחק מ' שלזינגר. בטבלה זו ניתנו לתצורות היד השונות שמות עבריים.

הטבלה הייתה זקוקה לריענון מכמה סיבות:

א. שיום הסימנים באמצעות שמות עבריים גרם לקושי ב"שליפה מהזיכרון" מפני שתצורות היד הן רכיב של סימן ולא הסימן עצמו. לדוגמה, השם הקודם של תצורת היד הזאת היה "מנהל" מפני שכאשר מסמנים את התצורה הזאת בצירוף תנועתה המקובלת ומיקומה מתקבל סימן במשמעות "מנהל". אבל בשם התצורה הזה לא היה דבר שרמז לאופן הנחת היד, ולכן היה קשה לשלוף את שם התצורה מן הזיכרון.

ב. השיום הקודם של תצורות היד לא היה אחיד ולא היה בו קשר לוגי רציף בשיטת הקטלוג.

למשל לאדם מן השורה היה קשה להבין מדוע תצורת היד הזאת נקראה בשם "צהוב":

היו שמות שנקבעו לפי סימן או צורה דומים, כגון "מספריים":

היו שמות שנקבעו לפי צורת היד, כגון "אצבע כפופה":

ג. זוויות היד באיורים ובתצלומים הקודמים היו מאולצות ולא במנחים הטבעיים שלהן.

ד. עם התפתחות השפה בקרב קהילת החירשים נוספו כמה תצורות יד שלא נכללו בטבלה הקודמת.

המטרה ביצירת התקן המחודש הייתה לנתק ככל האפשר את שמות תצורת היד מהשפעת השפה העברית. לשם כך גובשה שיטת קטלוג שאינה נשענת על העברית, וכך גם באה לידי ביטוי התפיסה ששפת הסימנים הישראלית היא שפה נפרדת ושונה מן העברית הדבורה.

תהליך גיבוש הטבלה החדשה היה כרוך בבדיקת שיטות קטלוג של תצורות יד בשפות סימנים אחרות בעולם, כגון קטלוג על פי תצורות היד של האל"ף-בי"ת, על פי שמות איקוניים (המזכירים את הצורה החיצונית של כף היד), על פי גזירה של סוגי תנועה בסיסיים (כפוף, מתוח וכו'), על פי קודים שרירותיים או לפי מספרים. לאחר דיון מעמיק נבחרה שיטת המספור לשיטת הקטלוג של תצורות היד בשפת הסימנים הישראלית.

בטבלה החדשה יש 40 תצורות יד, והן חולקו לתשע קטגוריות – שמונה קטגוריות מן הספרה 0 עד הספרה 7 והקטגוריה התשיעית היא קטגוריית תצורות היד של האיות (עיינו בתמונה).

התקן החדש זכה להדים חיוביים מכל הנוגעים בדבר. כמה בלשנים העוסקים בשפות סימנים החלו להשתמש בשמות תצורות היד החדשים בקידוד פונולוגי ומסרו כי התקן מסייע להם להבחין בקלות בין סימנים דומים. מורים חירשים המלמדים את שפת הסימנים הישראלית סיפרו כי התלמידים והסטודנטים שלהם מרוצים מן התקן החדש ואמרו כי קל לזכור ולהבין אותו. במערכת החינוך מתוכננות הרצאות של עובדי מדור שס"י לתלמידים חירשים ששפת הסימנים היא שפת האם שלהם.

בשפת הסימנים הישראלית יש שתי מערכות לתצורות היד:

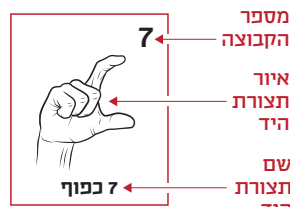
1. מערכת תצורות היד לייצוג אותיות האל"ף-בי"ת העברית. מערכת זו מטרתה לגשר בין שפת הסימנים הישראלית לעברית, והיא משמשת לאיות של שמות אנשים, רחובות, מותגים וכדומה שאין להם סימן מסוים ושל מונחים שעדיין אין להם סימן.

2. לוח תצורות היד של הסימן. כאמור בעמוד 49 התצורה היא אחד משלושת רכיבי הסימן.

לעיתים עולה הצורך ליצור הבחנה בין סימנים דומים, ולכן שואלים סימנים מן המערכת הראשונה (איות המילה) למערכת השנייה (הסימן). למשל בעבר שימש סימן אחד למושגים כביש, דרך, שביל (תנועת מסלול מהגוף החוצה), וכדי להבחין ביניהם נוספה עתה לסימן תנועה המציינת את מסלול תצורת היד של האות הראשונה של המילה בעברית (כ, ד, ש). כך נוצרו שלושה סימנים שונים. בסימן למילה כביש תצורת האות כ"ף כבר קיימת במערכת תצורות היד (5 כפוף צמוד). לעומת זאת תצורות היד של האותיות דל"ת ושי"ן אינן כלולות במערכת תצורות היד, ולכן הן באות בקטגוריה נפרדת.

תשפ"ד – 2023

טבלת תצורות היד של שפת הסימנים הישראלית

תצורת היד היא מרכיב בסיסי של הסימן, והיא חשובה מאוד להבחנה בין סימן אחד למשנהו. תצורות היד מחולקות לקבוצות לפי מספר מאפס (0) עד שבע (7).
*נוסף על כך יש תצורות יד לאיות אותיות האל"ף-בי"ת.

 0 מתוח סגור	 0 מתוח פתוח	 אפס
 1 + י'	 1 כפוף	 אחת
 2 צמוד	 2 כפוף	 שתיים
 3 מתוח סגור	 3 מתוח פתוח	 שלוש
	 4 צמוד	 ארבע
 5 צמוד כפוף	 5 צמוד	 חמש
 5 רפוי	 5 כפוף	
 י' + 6	 6 כפוף	 שש
 7 מתוח פתוח	 7 כפוף	 שבע
 האות ר'	*תצורות היד – איות	

הִיָּה הִיָּה

אוספי האקדמיה

ארכיון הוא כלי עזר מחקרי מן המעלה הראשונה, ובחמש-עשרה השנים האחרונות האקדמיה שוקדת על הסדרה והרחבה של אוספיה ופרסומם, בהובלת חוקרים ואנשי מקצוע. בשנת תשפ"ד רוכז הטיפול בכלל האוספים תחת קורת גג אחת בניהולו של ארכיונאי מקצועי.

ארכיון המסמכים

בארכיון האקדמיה אצורים מסמכים המתעדים את פעולות ועד הלשון ואת פעולות האקדמיה ללשון העברית מראשית דרכה; עשרות ארכיונים אישיים של חוקרים ואנשי לשון ובהם גם המוכרים לכול, כאליעזר בן-יהודה ואברהם אבן-שושן; ראיונות מוקלטים עם אנשי לשון ועוד. להוסיף: בשנה זו רועננו דרכי העבודה בארכיון בהיבט השימור הפיזי ובהיבט הסידור הקטלוגי, שודרגה תוכנת העבודה והוטמעו נהלים התואמים את הנהלים בארכיונים חשובים בארץ, ובהם נהלים לשעת חירום.

אוסף קולי - מסורות עדות ישראל

ב"אוסף המרכז לחקר מסורות קהילות ישראל מיסודו של פרופ' שלמה מורג באוניברסיטה העברית" המוצג לציבור באתר האקדמיה יש הקלטות נדירות של יותר מ־300 מסרנים מכ־30 ארצות - ממזרח וממערב - במסורת קריאתם במקרא, במשנה, בתפילות ועוד.

תיעוד העברית החדשה המוקדמת

האקדמיה מחזיקה בארכיונה בשני אוספים המתעדים את תקופת השיבה לדיבור העברי בארץ ישראל בתחילת המאה העשרים ואת לשון התקופה: אוסף ציפורה

הכרטסת של
מילון אבן-שושן.
המילונאי הכין
במו ידיו את
מגירות העץ.
צילום:
אפרת קופר

צילום: אפרת קופר

ואהרן בראדון – אוסף קולי של כמה מראשוני היישוב העברי ומעצבי תחיית הלשון, והאוסף "עברית מן העבר" – אוסף של מכתבים ויומנים אישיים שנכתבו בעברית בראשית המאה העשרים. על שני האוספים ראו בהרחבה בעמודים הבאים.

בקיץ הועסקו באקדמיה בני נוער מילדי העובדים, והם סייעו בעבודות סידור, מיון וסריקה של חומרים רבים בארכיון האקדמיה והאיצו מאוד את הטיפול באוספי הארכיון.

אוסף בראדון לתולדות תחיית הלשון העברית בדיבור־פה

עדי רפיעי

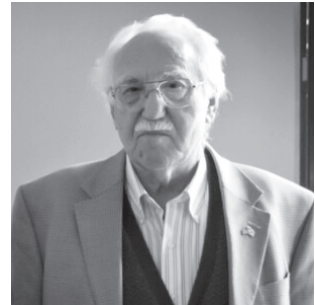
האקדמיה מחזיקה בארכיונה באוסף ציפורה ואהרן בראדון – אוסף נדיר ומרתק של ראיונות מוקלטים בנושא "תחיית הלשון העברית בדיבור־פה ותולדותיה".

יוצר האוסף, פרופ' אהרן בראדון ז"ל, חבר כבוד של האקדמיה ללשון העברית, הקליט ראיונות שערך עם ראשוני המתיישבים בארץ למן שלהי המאה התשע־עשרה, אנשי העלייה הראשונה והשנייה, ועם מעצבי הלשון העברית בימי תחייתה בדיבור לצורך מחקרו על תולדות תחיית העברית בדיבור־פה. הראיונות התקיימו בעיקר בשנות השישים והשבעים של המאה העשרים, והם מתעדים את העברית שהילכה בפהּם ומוסרים את עדותם על ימי בראשית אלו בהתמקדות בנתיבים שפילסה לה העברית בדרכה אל חיי היום־יום והקנייתה במוסדות הלימוד.

עם המרואיינים הרבים נמנים לאה אבושדיד (בן־אב"י), אליהו אלישר, דן אלמגור, דולה בן־יהודה, נחום גוטמן, יהודית הררי, זאב וילנאי, רחל ינאית בן־צבי, יעקב כ"ץ, מזל מוצרי, הרב יצחק נסים, יצחק נבון, חסיה סוקניק, יזהר סמולנסקין, הרב יוסף קאפח, חנה רובינא, הרב צבי יהודה קוק, יוסף יואל ריבלין, אסתר ראב ועוד. בכמה מהראיונות משתתפים לצד המרואיין הראשי גם בני משפחתו או אנשים אחרים שנכחו בזמן הראיון, ועד כה זוהו בהקלטות 254 מרואיינים.

באדר תשע"ט נסעה מנכ"לית האקדמיה דאז, טלי בן־יהודה, לביתו של פרופ' בראדון בארצות הברית, ארגנה את האוסף והכינה אותו למשלוח ארצה באמצעות הדואר הדיפלומטי. האוסף התקבל בבית האקדמיה ללשון העברית בקיץ תשע"ט. מאז קלטה האקדמיה את האוסף בארכיון שלה והחלה בעבודת ארגונו וסידורו: מיון וקטלוג של הראיונות, דיגיטציה של ההקלטות, תכתובן (העברת טקסט מההקלטה לכתב), הגהתן ועבודת תשתית לצורך הצגת האוסף לציבור במרשתת.

מרבית ההקלטות, כ־360 סלילים וקלטות, עברו דיגיטציה, והופקו מהן 590 רצועות שמע דיגיטליות. בשנת תשפ"ד הושלמה עבודת התכתוב של כל הראיונות באוסף, עבודה שארכה כחמש שנים, וכ־206 תכתובים זכו להגהה מקצועית – בדיקה של נכונות התכתוב, השלמת פרטים והוספת הערות שונות לנוחות הקורא. סך הכול בידינו כעת 223 תכתובים מוגהים לראיונות באוסף. ובעוד אנחנו מכינים את

אהרן בראדון

**פרופ' אהרן
בראדון הקליט
ראיונות שערך
עם ראשוני
המתיישבים
בארץ ועם מעצבי
הלשון העברית
בימי תחייתה
בדיבור, לצורך
מחקרו על תולדות
תחיית העברית
בדיבור־פה.**

הקלטות אוסף
בר־אדון
צילום: יעל הרמן

התשתית להצגת האוסף במרשתת, כבר התפרסמו באתר האקדמיה שבעה קטעי ראיונות ערוכים ומתוכתבים מתוך האוסף ורשימות העוסקות בשיבה לדיבור העברי המבוססות על ההקלטות באוסף.

אין ספק שהאוסף הזה מרים תרומה ניכרת לחקר תולדות העברית החדשה בהתפתחותה ובהתחדשותה ושהוא אוצר יקר ערך למתעניינים בשיבה לדיבור העברי בארץ בתחילת המאה העשרים.

פרס להסכת המַחִיָּה

ההסכת "המַחִיָּה" מבית האקדמיה ללשון העברית זכה השנה בפרס סיגן ליצירות ברדיו מטעם תאגיד השידור הציבורי, בקטגוריית יצירת אודיו עצמאית.

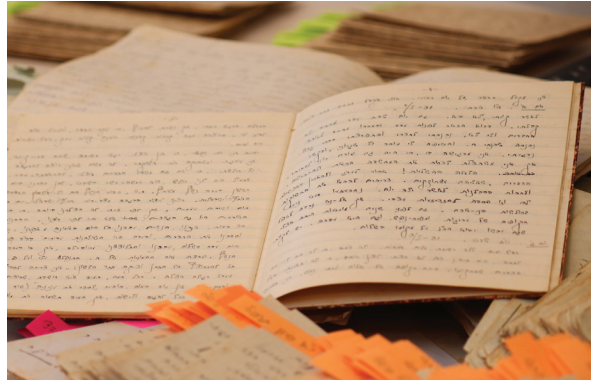
"המַחִיָּה" הוא ההסכת הראשון מבית האקדמיה. הוא נוצר בשנה שעברה במלאת מאה שנים למות אליעזר בן־יהודה. ששת פרקי ההסכת מספרים את סיפור התחייה של הדיבור העברי מהיבטים לשוניים והיסטוריים.

עברית מן העבר

ד"ר רות שטרן

בשנת תשפ"ד החלה האקדמיה במיזם "עברית מן העבר" ויצאה בקריאה לציבור להעמיד לרשותה טקסטים כתובים עברית, בעלי אופי של כתיבה אישית, כמו מכתבים, יומנים ומחברות מראשית המאה העשרים. מטרת המיזם לנסות להתחקות על דרכי ההבעה בעברית החדשה בתקופת התהוותה, מתוך מחשבה שהסיפור ההיסטורי על אודות החזרה לדיבור העברי תואר ונחקר רבות, ואילו תיאור דמותה של העברית המתחיה עצמה עדיין אינו שלם. למעשה זהו מיזם

הצלה מכיוון שרוב הטקסטים מן התקופה הזאת שלא נמסרו לארכיונים כבר אינם, והאקדמיה רואה בקריאתה זו הזדמנות אחרונה להשיג טקסטים מוקדמים שעדיין נשמרו בידי יורשיהם.

צילום: ינון בר

בעקבות הפנייה לציבור הגיעו לאקדמיה טקסטים רבים בני התקופה, ובהם הזמנה לחתונה, מחברת לימודים של תלמידת הגימנסיה הרצלייה משנת 1915 שנמצאה מוטלת באשפה, יומן של בת הארץ שנסעה ללמד עברית בבגדאד, מכתבים של כמה בני זוג שנאלצו להיפרד לזמן מה, מכתבים של הורים וילדיהם ומכתבים של תלמידים למורתם הנמצאת מעבר לים.

הטקסטים טומנים בחובם את רעננות חייהם של מחבריהם, את סיפורם היחיד והמיוחד, את רגשותיהם ומעשיהם. כל אחד מהם מרגש ומזמן לקוראים אשנב להציץ בו אל העבר, אל ימי ראשית המאה, ולצלול לתוך מסכת חייו של אדם שאיננו עימנו עוד. מן הפן הלשוני הטקסטים האלה משמרים את דמותה של העברית החדשה בימיה המוקדמים על תופעות הלשון שאפיינו אותה, הן בכתב הן בדיבור.

מיזם "עברית מן העבר" הוא המיזם הראשון של המדור לחקר העברית החדשה המוקדמת, מדור מדעי חדש שהוקם באקדמיה בינואר 2024. עבודת המדור מתמקדת בחקר תולדות צמיחת העברית החדשה והשיבה לדיבור העברי בסוף המאה התשע-עשרה ובתחילת המאה העשרים בארץ ישראל ובתפוצות. מטרת המדור לספק תשתית מחקרית רחבה שתסייע בהבנת התפתחות הלשון העברית בשנים הללו, על קווי ייחודה, מאפייניה והשינויים שחלו בה על רקע התהליכים ההיסטוריים והחברתיים שהניעו אותה.

**לאקדמיה הגיעו
טקסטים רבים,
ובהם הזמנה
לחתונה, מן
הגמנסיה הרצלייה
משנת 1915
שנמצאה מוטלת
באשפה, יומן של
בת הארץ שנסעה
ללמד עברית
בבגדאד, מכתבים
של תלמידים
למורתם הנמצאת
מעבר לים ועוד.**

על ימיה הראשונים של האקדמיה ללשון העברית

במלאת שבעים שנים לאקדמיה

בשנת תשפ"ד מלאו שבעים שנים לשיבת המליאה הראשונה של האקדמיה ללשון העברית, שהתקיימה ב"ט בכסלו תשי"ד (נובמבר 1953). האקדמיה קמה כמה חודשים קודם לכן, אך ההכנות לקראת הקמתה החלו באופן מפתיע ממש בעיצומם של קרבות מלחמת העצמאות.

מועד הלשון העברית לאקדמיה ללשון העברית

ועד הלשון, הארגון שליווה את תחיית הלשון העברית והיו חברים בו דמויות כדוגמת אליעזר בן-יהודה, דוד ילין, חיים נחמן ביאליק ועוד רבים אחרים, קדם לאקדמיה ללשון העברית והתווה את דרכה. הוא פעל בראשית המאה העשרים, חידש מונחים ועמל למען הנחלת השפה עברית לציבור. ואולם לוועד הלשון לא הייתה סמכות רשמית לממש את החלטותיו, ולא נעשתה בו עבודה מדעית-מחקרית.

סמוך להקמת המדינה גמלה ההחלטה בוועד הלשון לפעול להקמת אקדמיה ללשון שתחליף אותו. התקווה הייתה שבגוף החדש יתפוס מחקר העברית לתקופותיה מקום מרכזי, שהוא יזכה להכרה רשמית של מוסדות המדינה העתידית ותוענק לו סמכות חקיקה בענייני לשון.

חברי ועד הלשון ומקורבים לוועד, תרע"ב.
צילום: יעקב בן-דב יושבים
מימין לשמאל:
אליעזר בן-יהודה, יוסף קלוזנר, דוד ילין, אליעזר מאיר ליפשיץ עומדים
מימין לשמאל:
חיים אריה זוטא, קדיש יהודה סילמן, אברהם צבי אידלסון, אברהם יעקב ברור

בטבת תש"ט (ינואר 1949) התכנסה באולם מוזאון תל אביב האספה הכללית הפומבית לכבוד ההכרזה על הקמת האקדמיה ללשון העברית. ראש הממשלה דוד בן-גוריון השתתף באספה ואף נשא בה דברים למרות סדר יומו העמוס בימי המלחמה. הינה מדבריו (בדילוגים):

הגורל רצה שמדינת ישראל תוקם תוך סערת מלחמה, ושגילוייה הראשונים של העצמאות היהודית לא יהיו גילויי רוח, אלא גילויי כוח. עוד אנו זקוקים, ומי יודע עד מתי, לכוח אדיר ולחיל רב. בלעדיהם לא היינו עומדים ולא נעמוד גם בעתיד. אולם מדינת ישראל לא תחיה על הלחם בלבד, וודאי לא על החרב בלבד. מבחן המדינה העברית יהיה מבחן הרוח. עלינו להנחיל לאומה את כל אוצרות הרוח והתרבות והמדע. מלאכה גדולה זו תיעשה רק בכלי אחד: בכלי הלשון העברית. ותפקיד משנה מוטל עלינו: להנחיל את הלשון לעם כולו.

בחודשים ובשנים שלאחר מכן נעשו עבודות ההכנה לקראת הקמת האקדמיה ללשון העברית. באלול תשי"ג (אוגוסט 1953) נחקק חוק המוסד העליון ללשון העברית, ומכוחו הוקמה האקדמיה – המוסד העליון למדע הלשון העברית.

הדרך למשכן של קבע

בישיבת המליאה הראשונה הודיע נשיא האקדמיה נפתלי הרץ טור-סיני על האפשרות שהאקדמיה ללשון העברית תקבע את משכנה בבית אליעזר בן-יהודה ברחוב החבשים בירושלים. ואולם התוכנית לא יצאה אל הפועל, ועבודת האקדמיה התקיימה במקומות שונים: ישיבות הוועדות התקיימו בדירת אחד החברים או במקום שנשכר לשם כך, וישיבות המליאה התכנסו בעיקר ב"בית החלוצות" שבשכונת רחביה בירושלים. העבודה המדעית במילון ההיסטורי של הלשון העברית נעשתה בשני חדרים של דירה אחרת ששכר מוסד ביאליק, שותפה של האקדמיה בעת ההיא במפעל זה. המזכירות המדעית פעלה בדירת שלושה חדרים קטנה, ומחסן פרסומי האקדמיה היה מקום שכור אף הוא, מנותק מן הלשכה בירושלים.

בנסיבות אלו עלה הצורך בבניית משכן של קבע לאקדמיה. לאחר חיפושים נמצא תורם, שמחה זאב זלצמן מניו יורק, ועל שמו ועל שם רעייתו מלכה נקרא בניין האקדמיה. בהשפעת מר זלצמן הוסיפה גם קרן תרבות אמריקה-ישראל על התרומה. האוניברסיטה העברית הקצתה מגרש בקריית האוניברסיטה בגבעת רם להקמת הבניין. גם משרד האוצר, בראשות לוי אשכול, הקציב תרומה חשובה מאוד להוצאות המפעל.

בגלל חשיבות העניין נדרש מכרז פומבי לקביעת התוכנית של הבית שעמד לקום. מתוך 85 הצעות שהוגשו נבחרה התוכנית של האדריכלים אהרון קשטן ולאה אטיאס מחיפה. הם בחרו למבנה את הסגנון הבין-לאומי בהשראת האדריכל הצרפתי ממוצא שוויצרי לֶה קוֹרְבוּזִיֶּה (Le Corbusier).

טקס הנחת אבן היסוד לבית האקדמיה התקיים בשנת תשט"ז (1956), וכעבור שלוש שנים, בשנת תשי"ט (1959), נחנך משכן הקבע של האקדמיה. חנוכת בית האקדמיה לוותה בסיקור עיתונאי רחב, ואף המשורר נתן אלתרמן הזכירה במדורו "הטור השביעי" בעיתון "דבר":

אף הנה השבוע ממש גם אצלנו נחנך בבירה,
ואף זאת בתרומת בן-גולה בנן אבן חדש (אקדמיה
למדע הלשון) ואולי אמנם אין הוא נבדל לכאורה
מכל בית חכמים בתפוצות, לתעודה ולתורה ולקמח, –

ההבדל הזעיר האחד שבינו ללשכות הגזית
של חכמת ישראל בגולה (הבדל קט אף בר ערך ושוי)
הוא בכך: זה הבית יכול את מחקר הלשון העברית,
אבל היא, העברית, היא עצמה, לא זקוקה פה לבית. ברחוב היא...

כן, ברחוב היא שוכנת, בחוץ, עם שאר קנייני האמה
המהלכים עמדה וכמוה בחם ובקר ובגשם,
ככה – תחת כפת השמים... לא כן? ונדמה משום-מה
כי בכך כל השני ובכך כל תמצית הפעיה מגבשת.

(נתן אלתרמן, "מסדר בן ברית ומהו בכל זאת ההבדל", דבר, 29.5.1959;
הניקוד במקור חסר מעט)

מפעל המילון ההיסטורי

הסבת ועד הלשון למוסד מדעי ומחקרי – אקדמיה – באה לידי ביטוי בראש ובראשונה בכינון מפעל המילון ההיסטורי. המייסד והעורך הראשון של המילון היה פרופ' זאב בן-חיים. בשנים הראשונות בתפקידו התחקה בן-חיים על דרך עשייתם של מילונים מדעיים גדולים בעולם. בשנת תשי"ח (1957–1958) הוא ביקר בספריות הגדולות באירופה וסייר במפעלי מילונים היסטוריים באדינבורו, בפריז, באוקספורד, במינכן ובאבריסטווית' (ויילז). לאחר עבודת ההכנה הארוכה הזאת הוא הציע להשתית את עבודת המילון מראשיתה על השימוש ב"שיטה האוטומאטית" (מחשבים), רעיון מהפכני בימים ההם. ואכן מאגר מפעל המילון ההיסטורי הוקם מראשיתו באמצעים ממוחשבים, ובזה היה חלוץ מדעי הרוח הדיגיטליים בישראל. הדרך שנבחרה להעמדת המילון ההיסטורי היא הדרך המקובלת ברבים מן המילונים ההיסטוריים בעולם: יצירת מילון אחד המבטיח את כל תקופות פעולתה של הלשון.

יד אליעזר בן־יהודה

בשנות השישים קנתה עיריית ירושלים ממשפחת בן־יהודה את בית אליעזר בן־יהודה בשכונת תלפיות על כל החפצים שבו. חפצי בן־יהודה וארכיונו הועברו לאקדמיה לשם הקמת יד לאליעזר בן־יהודה בבית האקדמיה. עבודות הבנייה החלו בשלהי שנות השישים בהשתתפות עיריית ירושלים, ובטבת תשל"ג (ינואר 1973) נחנך בניין נוסף סמוך למבנה הוותיק של האקדמיה – יד אליעזר בן־יהודה. בבניין החדש הוצגו הרהיטים מביתו של בן־יהודה, ספרים מספרייתו, פריטי

אומנות ופריטים הקשורים במילונו. גולת הכותרת בתצוגה היא מכתבתו של אליעזר בן־יהודה, ששימשה אותו בכתיבת מילונו. את יד אליעזר בן־יהודה פקדו מבקרים רבים במשך השנים, ובדיוק חמישים שנה לאחר חנוכת האגף החל לפעול בשטחו מרכז התרבות וההדרכה החדש של האקדמיה. המרכז מספר את מספר את סיפורה המיוחד של העברית לדורותיה, ועדיין מוצגים בו מקצת חפציו של בן־יהודה ופריטים מארכיונו (עיינו בעמוד 68).

ברבות השנים התפתחה האקדמיה ורבו המדורים הפועלים בין כתליה, כל אחד בתחומו: מפעל המילון ההיסטורי, המזכירות המדעית, המחשוב וההוצאה לאור הוותיקים יותר ולצידם הפעילות במרשתת, הארכיון, מרכז התרבות וההדרכה, מערך ההשתלמויות, מדור שפת הסימנים הישראלית והמדור לחקר העברית החדשה המוקדמת. על כולם קראתם כאן בחוברת הזאת, ובזכותם האקדמיה היא מוסד שאין שני לו בתחומו. פרי עמלם של העובדים ניכר בכול – החל בשדה המחקר וכלה בשלטי רחוב.

מימין למעלה:
בני הזוג זלמן
יוצקים את אבן
היסוד לבית
האקדמיה.
צילום: יהודה
אייזנשטרק

משמאל למעלה:
נשיא האקדמיה
דאז פרופ'
טור־סיני חותם
על מגילת היסוד
לבית האקדמיה.
עוד בתמונה:
פרופ' יוסף קלוזנר
(משמאל),
ח"כ זלמן שזר
וזלמן ארן.
צילום: יהודה
אייזנשטרק

למטה:
טקס חנוכת בית
האקדמיה

"פשוט, פתחו פה והתחילו לדבר": הגנת העבריה הראשונה באירופה

ריאיון נדיר מאוסף בר־אדון השמור בארכיון האקדמיה ללשון העברית חושף לפנינו מעט מראשיתו של החינוך העברי לגיל הרך באירופה.

ד"ר נטע דן

לדבר עברית בוורשה

יחיאל ופנינה הלפרין היו זוג בלתי רגיל. הם גדלו בוורשה בסוף המאה התשע־עשרה והקדישו את חייהם לקידום החינוך העברי – תחילה באירופה ואחר כך בארץ ישראל. השניים אף הכירו בעקבות העניין בשפה העברית, כפי שסיפרה פנינה: "בתור קבוצת ציונים הזמנו את [יחיאל] הלפרין שירצה לנו על העברית". פנינה למדה עברית בילדותה מפי מורה פרטי, ולאחר שהכירה את יחיאל הפכה את העברית לעיסוקה המרכזי.

עוד בוורשה פתחו בני הזוג בשנת 1909 את גן הילדים העברי הראשון בגולה (כ־11 שנים לאחר שיוסד גן הילדים העברי הראשון בעולם בראשון לציון) – גן שבו דיברו עם הילדים עברית בלבד אף שבבתיהם דיברו בלשונות אחרות. לצד הגן הם הקימו סמינר להכשרת גנות, ובוגרותיו התפזרו בערים ובעיירות באירופה ופתחו גני ילדים עבריים. פנינה הלפרין הייתה הגנת העבריה הראשונה בגולה, וכך סיפרה על שפת הדיבור במוסד: "פתחנו גן ילדים, והילדים לא שמעו שום מילה אחרת, רק עברית, מהיום הראשון". שנה לאחר מכן נפתח בוורשה גן ילדים עברי נוסף בניהולו של יצחק אלטרמן, ובאותה שנה נולד בנו – המשורר נתן אלתרמן.

גם את ארבעת ילדיהם גידלו פנינה ויחיאל על טהרת העברית, והילדים לא דיברו כלל פולנית או יידיש. הלפרין אף סיפרה שכאשר שלחה את ילדיה למכולת בוורשה נהגה לצייד אותם בפתק שבו כתבה בפולנית את רשימת המוצרים, כיוון שהילדים לא יכלו לשוחח עם החנוונים המקומיים בשפתם.

לא פלא אפוא שארבעת ילדי המשפחה עסקו בבגרותם בכתיבה עברית ובחקר לשונות: בכורם יונתן רטוש היה למשורר, בתם מירי דור הייתה לסופרת, והבנים פרופ' צבי רין ופרופ' עוזי אורנן היו לבלשנים. אורנן אף היה חבר האקדמיה ללשון העברית, ובמשך יותר מארבעה עשורים תרם לאקדמיה מידיעותיו, עד למותו בשנת 2022, שנת המאה לחייו.

**"פתחנו גן ילדים,
והילדים לא שמעו
שום מילה אחרת,
רק עברית, מהיום
הראשון".**

מוורשה אל ארץ ישראל

בעקבות מלחמת העולם הראשונה נאלצו פנינה ויחיאל לסגור את מוסדות החינוך שהקימו בוורשה. הם ייסדו גן ילדים עברי וסמינר להכשרת גננות באודסה, ובשנת 1919 עלתה פנינה לארץ עם ארבעת הילדים. זמן קצר לאחר מכן הצטרף אליהם אבי המשפחה יחיאל. בריאיון סיפרה פנינה שהמעבר לארץ ישראל היה טבעי ומתבקש: "היינו ציונים מבטן ומלידה".

**הגננות העבריות
בארץ ובגולה
תרמו תרומה
מכרעת להחייאת
הדיבור העברי,
אך בדרך כלל אין
מזכירים אותן לצד
מחיי השפה.**

גם בארץ עסקו יחיאל ופנינה בחינוך לגיל הרך: יחיאל ייסד את כתב העת "הגינה", שעניינו גן הילדים העברי, הקים סמינר לגננות בתל אביב וחיבר שירים לילדים ובהם "היורה" (גשם, גשם, משמיים) ו"שיר ערש" ("נומי, נומי, ילדתי"). פנינה חיברה אף היא שירים לילדים והשתתפה בהכשרת הגננות.

צוהר אל העבר

בשנת תשל"ז (1977) ראיין החוקר פרופ' אהרן בר-אדון את פנינה הלפרין ותיעד את סיפורה המשפחתי. הריאיון, השמור באוסף בר-אדון בארכיון האקדמיה ללשון העברית, תוכתב ונערך במדור לחקר העברית החדשה המוקדמת באקדמיה. בריאיון סיפרה הלפרין על ייסוד גן הילדים העברי הראשון בגולה, על הבית העברי שהקימה ועל תרומת הגננות והילדים לתחיית הדיבור העברי. עתה, כחמישים שנה לאחר הקלטת הריאיון, הוא מפורסם לציבור ושופך אור על שלביו הראשונים של החינוך העברי בגולה.

הגננות העבריות בארץ ובגולה תרמו תרומה מכרעת להחייאת הדיבור העברי, אך בדרך כלל אין מזכירים אותן לצד מחיי השפה, ובראשם אליעזר בן-יהודה. בכוח נחישותן ואמונתן העמידו הגננות דור של דוברים שהעברית לא הייתה השפה

משפחת היילפרין
מימין לשמאל: צבי
רין, יחיאל היילפרין,
עוזי אורנן, מירי דור,
פנינה הלפרין, יונתן
רטוש (התצלום
באדיבות המשפחה)

המדוברת בביתם. בזכות פעילותן הנמרצת והחלוצית הצליחו לחנך ילדים בסוף המאה התשע-עשרה ובתחילת המאה העשרים לשחק, לשיר ולשוחח בעברית. וכך ניסחה זאת הלפרין: "פשוט, פתחו פה והתחילו לדבר". בהיפוך בלתי שגרתי, שאפיין את הדורות הראשונים של תחיית הדיבור, למדו ההורים עברית מפי ילדיהם, וכך תרמו גני הילדים להפצת השפה גם בקרב דור המבוגרים.

בריאיון נכח גם פרופ' עוזי אורנן, בנה של הלפרין, ויחד הם שרו כמה משירי הילדים שחיברו בני הזוג למען ילדי הגן. השירים, ברובם "שירי משחק", הפעילו את הילדים, סייעו להם בקליטת מילים עבריות חדשות ועודדו אותם לדבר עברית. ככלל נדרשו הגננות העבריות הראשונות לחבר בעצמן שירים עבריים לילדי הגן – לאחר מאות רבות של שנים שבהן לא גידל איש ילדים בעברית. השירים האלה פותחים צוהר לעשייה המגוונת של אנשי החינוך העבריים הראשונים בעת החדשה, ולצליליהם אפשר לדמיין את ילדי הגן בוורשה טועמים את טעמה הראשון של מילה עברית.

אסתר שפירא
וילדי הגן העברי
בראשון לציון
תרנ"ט (1898).
באדיבות ארכיון
מוזאון ראשון
לציון

הלפרין סיפרה שעם העלייה לארץ ילדיה "תכף עמדו על המשמר" ודרשו ממנה לסגל בדיבורה את ההגייה הספרדית (המלרעית), שהייתה נהוגה בפי יושבי הארץ, ולדחות מפניה את ההגייה האשכנזית, שאפיינה את הדיבור העברי באירופה. כך למשל נהגה פנינה לומר "דובור", "שֶׁבֶס" וְהַיִּסָּה, אך הילדים חזרו ואמרו לה את הסיסמה "עברית, עברית בהברה ספרדית", והיא החלה לומר "דָּבָר", "שֶׁבֶת" ו"הַיִּתָּה".

הלפרין הזכירה בריאיון גם את המאבק שניטש בין דוברי העברית לדוברי היידיש בארץ ישראל בעשורים הראשונים של המאה העשרים, בשעה שניצחון העברית עדיין לא היה ודאי. לדבריה, היא ובני משפחתה תמכו בעברית בלבד: "אנחנו היינו תמיד נגד היידיש. תמיד. עברית, וזה הכול. עברית או יידיש. אין, אין שאלה כזאת". ואומנם מעמדה של היידיש הלך ונחלש בארץ בעוד מעמד העברית עלה והתבסס.

הפעילות לצבור

מרכז התרבות וההדרכה

בשלהי שנת תשפ"ג חנכה האקדמיה את מרכז התרבות וההדרכה החדשני והצבעוני שלה. המרכז מזמין למבקרים בו מבט כולל על העברית, על תולדותיה ועל דרכי התפתחותה. במרכז שני מתחמי פעילות המיועדים לקבוצות מבקרים: מתחם אחד מציע היכרות חווייתית עם תולדות השפה העברית, ובמתחם השני מתוודעים המבקרים אל מאפייני השפה עצמה באמצעות פעילות הידודית (אינטראקטיבית),

צילום: יעל הרמן

חידונים ומשימות מאתגרות. לצד אלה מוצגת במרכז תערוכה על תחיית הדיבור העברי ובה רהיטים וחפצים מביתו של אליעזר בן-יהודה, ארון הספרים של ועד הלשון, הכרטסת של המילונאי אברהם אבן-שושן ופריטים מוזיאליים נוספים בעלי ערך היסטורי. פריטים אלו מלווים בציורי קיר ובאיורים של אומנים ומעצבים ישראלים מן השורה הראשונה. כל אלה מספקים למבקרים מפגש חווייתי עם העברית ותולדותיה.

עם פרוץ המלחמה פתח מרכז התרבות וההדרכה של האקדמיה את שעריה לקהל הרחב והזמין את הציבור לפעילות ללא תשלום בבית האקדמיה ללשון העברית. למרכז הגיעו משפחות ויחידים ובהם מפונים מן הצפון ומן הדרום, קהילות מפונים ומשפחות של מגויסים שהיו זקוקות לאזורור. בסיוע המועצה לשימור אתרי מורשת הגיעו לבית האקדמיה גם סוכני תיירות ומורי דרך רבים כדי להכיר את המרכז החדש.

במשך השנה הגיע למרכז קהל מגוון: תלמידי בתי ספר, קבוצות גמלאים ומועדוני הגיל השלישי, קבוצות עובדים, קבוצות תלמידי אולפנים, אנשי חינוך, סטודנטים ללשון מאוניברסיטאות וממכללות, המדריכות המחוזיות של המפמ"ר להוראת העברית במשרד החינוך ועוד. לצד הפעילות השוטפת במרכז העובדים עמלים על פיתוח תוכן חדש והתאמתו לקהלי יעד שונים ועל הכשרה מתמדת של צוותי הדרכה חדשים וותיקים.

ילדה מן הדרום
בפעילות
באקדמיה

פעילויות מיוחדות

השנה נערכו במרכז פעילויות מיוחדות לציבור הרחב. בחנוכה התמקדה הפעילות במילים העבריות שהגיעו אלינו מן היוונית, ובפורים – בעברית במגילת אסתר ובשירי פורים. שתי הפעילויות התקיימו בשיתוף המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל. בחודש אדר השתתף המרכז באירועי "בתים מבפנים", וביום הזיכרון לשואה ולגבורה נערך בו ערב שעסק בחינוך העברי באירופה ערב השואה. בימי הקיץ נערכו פעילויות למשפחות, ובחודש אלול השתתפו המבקרים בפעילות בסימן סליחות.

שר התרבות
והספורט מיקי
זוהר בביקור
במרכז התרבות
וההדרכה.
צילום: שרית
הראל-מימראן

פעילות האקדמיה במרשתת

האקדמיה ללשון העברית שואפת להביא את דבר העברית היפה, העשירה והתקנית לציבור הרחב. לשם כך היא פועלת להרחיב את קהל המתעניינים והנהנים מן המידע האצור בין כתליה ולהציג את המידע בשפה השווה לכל נפש ובהומור.

אתר הבית של האקדמיה משמש מרכז מידע מקוון לשפה העברית. באתר רשימות מגוונות בענייני הלשון העברית, מאגרי מידע כמו לוחות נטיית הפועל ולוחות נטיית השם ומילון מקוון, מונחי האקדמיה, מאגר המילון ההיסטורי, אוסף מסורות העברית ועוד. העניין של הציבור באתר האקדמיה ממשיך לגדול בכל שנה, ובשנת תשפ"ד היו כ-800,000 כניסות בממוצע לאתר האקדמיה בכל חודש.

האקדמיה פעילה מאוד גם ברשתות החברתיות: בפייסבוק, בטוויטר, באינסטגרם, ביוטיוב ובטיקטוק. מספר העוקבים בערוצים השונים שלנו ברשתות החברתיות גדל בכל שנה במידה ניכרת, בלי קידום ממומן. בשנת תשפ"ד נוספו כ-17,000 עוקבים חדשים בפייסבוק, כ-14,000 עוקבים ביוטיוב, כ-12,000 עוקבים חדשים באינסטגרם, כ-9,000 עוקבים חדשים בטיקטוק וכ-2,500 עוקבים בטוויטר. בסך הכול יש לאקדמיה יותר מ-760,000 עוקבים ברשתות החברתיות, ובכל חודש כשני מיליון ישראלים נחשפים לפחות לפרסום אחד של האקדמיה. אלה מספרים מרשימים, והם מעידים על ההתעניינות הרבה של הציבור בלשון העברית.

בשנים תשפ"ג-תשפ"ד מושכים את תשומת הלב סרטונים קצרים והומוריסטיים שנוספו למגוון הפרסומים. בפרסומים רבים האקדמיה קוראת לציבור להגיב בדרכים שונות, להציע מילים, לציין באיזו דרך הם מתבטאים וכדומה כדי לעודד את הקשר הישיר והבלתי אמצעי עם הציבור. הרשומות והסרטונים של האקדמיה גוררים בעקבותיהם עשרות שאלות בכל יום, מבני נוער וממבוגרים, ועובדי האקדמיה משיבים להם במסירות רבה.

מלבד הפעילות באתר וברשתות החברתיות האקדמיה משגרת פעמיים בחודש לפחות איגרת מידע מקוונת לקהל של כ-70,000 מנויים. באפיק זה נחשף הציבור לפרסומים מעניינים בענייני לשון, לפעילויות האקדמיה ועוד. ערוצי הפעולה המגוונים מאפשרים לאקדמיה לתת מענה לקהלים מכל הסוגים, ובסופו של דבר כל אחד ואחת – מעורך הלשון ועד תלמיד בית הספר, מחוקרת מדעי היהדות ועד משוטטת בפייסבוק – מקבלים מידע מלומד ומוסמך.

פרסומים רבים של האקדמיה קוראים לציבור להגיב בדרכים שונות

השחקנית דורין מנדל בסרטון של האקדמיה

מפגשים מקוונים לקהל הרחב

ד"ר תמיר קציר
בהרצאה מקוונת
לילדים

מפגשים לילדים

בראשית שנת תשפ"ד עם פרוץ מלחמת "חרבות ברזל" קיימה האקדמיה שלושה מפגשים מקוונים לילדים. במפגשים הוזמנו הילדים להעשיר את לשונם בכמה נושאים: "מדברים בשפת הגוף" – על נוכחות איברי הגוף בביטויים בעברית, "עברית, חיות ומה שביניהן" – הפתעות לשוניות מעולם החי ו"מה הביטוי?" – צירופים וביטויים המסתתרים בציורים ובחידות.

מלבד אלה הוצעו לציבור הרחב, באתר האקדמיה וברשתות החברתיות, פעילויות העשרה מקוונות לכל המשפחה: משחקים, חידונים, מיזמי תוכן וסרטונים לצפייה.

מפגשים למבוגרים

בשנת תשפ"ד קיימה האקדמיה 12 מפגשים מקוונים למבוגרים. נושאי השיחות וההרצאות היו מגוונים – מהם נולדו מתוך אירועי היום-יום, כמו העברית הצה"לית ולשון השידור במלחמה, ומהם עקבו אחר לוח השנה: מפגש שנערך לכבוד פורים עסק במגילת אסתר, וסמוך לחג הפסח נישאה הרצאה על פיוטי טל. לכבוד יום השנה לפטירתו של אליעזר בן-יהודה זכו המשתתפים להצצה במכתבי האהבה של איתמר בן-אב"י ולאחריה אבושדיד, ומפגש שנערך בשלהי השנה עסק בלשון ולשונות בתפילות החגים. היו גם מפגשים שהציגו את פירות מחקריהם של עובדי האקדמיה בתחומי מומחיותם: הרצאה על המתח בין קביעת התקן בשפה ובין התפתחות הלשון במציאות, הרצאה על תחדישי האקדמיה ומקומה של העברית בעולם גלובלי והרצאה על חידושי הלשון של שלונסקי. עוד נושאים שהיו במפגשים השנה: השמות הפרטיים בישראל ותשבצי היגיון.

המפגשים המקוונים זכו להצלחה רבה, והשתתפו בהם אלפי אנשים. רוב ההרצאות המוקלטות זמינות באתר האקדמיה.

מפגשי עיון ושיח

עברית וחיות אחרות

האקדמיה ללשון העברית ומוזאון הטבע ע"ש שטיינהרדט ערכו אירוע חגיגי לרגל קביעת השמות העבריים למשפחות החיפושיות שיש להן מינים בארץ.

האירוע התקיים במוזאון הטבע בתל אביב, ובו נחשף הציבור לעולם המרתק של שמות בעלי החיים בעברית ולעבודתה המסורה של הוועדה למונחי זואולוגיה.

מפגש מחודש עם ה"מחברת"

האקדמיה ציינה בכינוס בביתה את פרסומה של מחברת מנחם בן סרוק, המילון העברי-עברי הראשון ללשון המקרא (950 לספירה), במהדורת אהרן ממון וחננאל מירסקי. אפשר לצפות בכינוס באתר האקדמיה ללשון במרשתת.

מחברת מנחם כבר יצאה לאור בעבר, אך מהדורה זו בהוצאת האקדמיה מביאה בפעם הראשונה ביאור מפורט ובו בין היתר השוואות לפירושי רס"ג, דוד בן אברהם אלפסי, ר' יונה אבן ג'נאח ורש"י.

ההתכנסות השנתית של יועצי הלשון

האקדמיה אירחה את הפגישה השנתית של יועצי הלשון באמצעי התקשורת. בפגישה נפרדו היועצים מראשת המזכירות המדעית רונית גדיש והודו לה על שסייעה לרבים מיועצי הלשון בעבודתם. היועצים השתתפו גם ברב-שיח על עבודתן של שלוש יועצות לשון משלוש תחנות רדיו שונות.

חדשנות: סיפור ישן

לקראת ראש השנה אירחה האקדמיה את איש התקשורת ג'קי לוי להרצאה על התחדשות. בהרצאה השתתפו משפחות מפונים מיישובי הדרום והצפון המשתכנים בבתי מלון בירושלים, והיא התקיימה באדיבות המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל וארגון JNF (Jewish National Fund).

האקדמיה השתתפה בשנת תשפ"ד גם בערב עיון במכון ון ליר בירושלים לרגל צאת התרגום לעברית של הספר "מילים פשוטות" מאת הרב עדין אבן ישראל שטיינזלץ ז"ל. אפשר לצפות בערב העיון באתר האקדמיה ללשון במרשתת.

"באים לידי ביטוי": הפינה שלנו ברדיו

ד"ר תמר קציר

- שלום רב לכם, מאזינים יקרים, ושלוש גם לך, תמר מן האקדמיה ללשון העברית.
- שלום וברכה.
- אנחנו בפינה נוספת של "באים לידי ביטוי" - על מילים וביטויים בשפה העברית. על מה נדבר הפעם?

זוהר סדן ותמר קציר באולפן.
צילום: ציפי בירב

חמישי שמח

בכל יום חמישי לקראת חדשות השעה שמונה משודרת ברשת ב' פינת הלשון "באים לידי ביטוי" - פרי שיתוף פעולה של תאגיד השידור "כאן" והאקדמיה ללשון העברית. הפינה מוקלטת באולפן התאגיד בירושלים בניצוחה המקצועי של העורכת ציפי בירב, ואני מתארחת בה אצל הקריין ועורך החדשות זוהר סדן. רבים מאזינים לנו במקלט הרדיו הביתי או בדרכם הביתה בסוף יום העבודה, ואילו אחרים מבכרים לבחור את המועד המתאים להם ומאזינים לפינות המוקלטות באתר התאגיד במרשתת.

לפינתנו אופי מיוחד משלה, ולצד זה אפשר לראות בה מעין פינת־בת של "רגע של עברית" מבית מדרשם של יועצי הלשון המיתולוגיים אבא בנדודי ורות אלמגור־רמון.

**מדוע אומרים
"במצח נחושה"
ולא "במצח
נחוש"? מה
הקשר בין בכי
לתמרורים?
מה הן "השעות
הקטנות של
הלילה" והאם יש
שעות כאלה גם
ביום?**

בין הקציר לסדן

כאשר חיפשנו שם לפינת הלשון החדשה לפני כשנה וחצי, הציע זוהר את השם החביב "בין הקציר לסדן" המבוסס על שמות המשפחה שלנו. ואולם בסופו של דבר בחרנו בשם "באים לידי ביטוי", המבטא את מהות הפינה – הבנתם של מילים וביטויים בלשוננו. למשל: מדוע אומרים "במצח נחושה" ולא "במצח נחוש"? מה הקשר בין כבי לתמרורים? מה הן "השעות הקטנות של הלילה" והאם יש שעות כאלה גם ביום? מה בין "נחת רוח" ל"נחת זרוע"? מהו הפה שבציורף "מלא מפה לפה"? והאם "רוב רובו" אינו אמור להיות פחות מסתם "רובו"?

"תפתיעי אותי!"

הפינות בנויות במתכונת של שיחה, והיה לנו חשוב לשמור בהן על זרימה טבעית וקולחת. על כן ביקש זוהר שאפתיע אותו בכל פעם מחדש, ולא אגלה לו מראש על מה בכוונתי לדבר. אני מקפידה לכבד את בקשתו, ובהשראתה של הבקשה אף היו כמה פינות שפתחתי בחידה. למשל, באחת הפעמים הנחתי על השולחן דף ריק ושאלתי את זוהר מה הביטוי המסתתר בו. אך אבוי, למרבה האכזבה הוא לא הצליח להבין שהביטוי המסתתר בדף (הריק...) הוא "לא דובים ולא יער" (וגם לא שום דבר אחר...). בהקלטה אחרת הבאתי עימי זכוכית מגדלת, וכששאלתי "מה זה?" השיב זוהר כצפוי "זכוכית מגדלת". כשהוצאתי מתיקי עוד כמה כאלו ושאלתי "ומה אלו?" הוא התלבט בתשובתו, ולבסוף אמר "זכוכיות מגדלת". לאחר מכן הסברתי כי המילה מְגַדֶּלֶת אינה אלא צורה חלופית של מְגַדִּילָה (בינוני נקבה של הפועל הגְדִיל), ולפיכך נכון לומר ברבים זכוכיות מְגַדִּילוֹת.

גם אני מופתעת לא אחת בשיחותינו. למשל, כששוחחנו על אליעזר בן־יהודה לכבוד יום העברית, שאלתי את זוהר אם הוא יודע מה הייתה המילה הראשונה של בן־יהודה. התכוונתי כמובן למילה הראשונה שחידש מחיה העברית בלשוננו, אך זוהר פירש את השאלה באופן שונה לחלוטין והשיב, אולי בצדק, "אבא..."

קול פעמונים

ביטויים רבים בלשוננו לקוחים מן המקורות בכלל ומן התנ"ך בפרט. בפינתנו משולבים אפוא שלל פסוקים ומובאות, ועל קריאתם מופקד זוהר בקול הזהב שלו המפגין את ניסיונו רב השנים בקריינות. על פי עקרון ההפתעה שהזכרתי הוא

מקבל מידי את הדפים שבהם המובאות הרצויות רק כמה רגעים לפני קריאתו, בשיטה שאנו מכנים "הכה את הקריין". בדרך כלל הוא מפליא בקריאתו, ואם בכל זאת נפלה טעות – אפשר לתקנה בקלות כי הפינות מוקלטות מראש, ואינן משודרות בשידור חי.

כולם רוצים שירים פשוטים

בעבורי, הרגילה להתבטא בעיקר בכתב, היה המעבר לרדיו בבחינת חידוש מרענן וחגיגה לאוזניים: כשמסבירים ש"מצח נחושה" אינו אלא "מצח נחושת", אפשר לשמוע ברקע את "ירושלים של זהב ושל נחושת ושל אור"; כשדנים בצירוף "השעות הקטנות של הלילה" (הלא הן השעות שאחרי חצות, דהיינו שעות המספרים הקטנים: 1, 2, 3...), אפשר להתענג על קול שירתו של אריק איינשטיין, וכשמסבירים שמוטב לומר "הים התיכון" ולא "ים התיכון", מתבקש לשמוע את "תחת שמי ים התיכון" מפיו של שלמה ארצי. כמעט בכל פינה אנו משלבים קטעי שירים בהתאם לתוכן, ולעיתים גם קטעי מערכונים כמו "גֶפֶן במובן גֶפֶן" מחידון התנ"ך של "לול" ששילבנו בדיון על צורות הפסק.

כשהמחשב של המורה שבק חיים

רבים שואלים אותי מניין הרעיונות הרבים לפינות. המעיין העיקרי שממנו אני שואבת תוכן הוא אתר האקדמיה ללשון העברית, ובייחוד המדור "מטבעות לשון", שלי עצמי היה חלק גדול ביצירתו. פינות אחרות נולדו מרעיונות שקיבלתי ממאזינים ומעמיתים לעבודה ואף מביטויים שנתקלתי בהם בחיי היום-יום ועוררו את סקרנותי. כך, למשל, נולדה הפינה על הביטוי "שבק חיים" באספת הורים שהתקיימה ב"זום" ובה התנצלה תחילה המורה על העיכוב הקל – כי המחשב שלה "שבק חיים", כלשונה. באותה אספת הורים היא הזכירה את הסחות הדעת הרבות שעיימם נאלצים התלמידים בימינו להתמודד, ובו ברגע הוסחה דעתי אל הביטוי "הסחת דעת"...

"באים לידי ביטוי" – חפשו אותנו ברדיו ובמרשתת. ועד כאן פינתנו להיום.

חנוך לנער על פי דרכו

(“באים לידי ביטוי”, פינה מקוצרת לדוגמה)

בבתי ספר רבים אפשר למצוא על הקירות את האמרה הידועה “חֲנֹךְ לַנֶּעַר עַל פִּי דָרְכוֹ”. על פי ההבנה המקובלת, לפנינו המלצה להתאים את החינוך לאופיו של הילד, לתכונות שלו, לתחומי העניין שלו וכדומה. ואומנם, זו הפרשנות המקובלת של הפתגם, שמקורו בספר משלי (כב, ו), כבר בפרשנות הקלסית.

ואולם בפרשנות המודרנית היו שהציעו פירוש אחר לגמרי. שם האיבר פֶּה משמש בלשוננו בהשאלה במשמעות ‘פֶּתַח’, כגון בצירופים ‘פי הבאר’ או ‘פי התהום’ (פִּי היא צורת הנסמך של פֶּה, כמו ‘פי האתון’), ואפשר שזו משמעות המילה גם בכתוב “חֲנֹךְ לַנֶּעַר עַל פִּי דָרְכוֹ”. אם נפרש כך, נוכל להבין יפה את הפסוק המלא: “חֲנֹךְ לַנֶּעַר עַל פִּי דָרְכוֹ, גַּם כִּי יִזְקֶיךָ לֹא יָסוּר מִמֶּנָּה” – החינוך שאדם מקבל בפתח דרכו, בילדותו, נשאר עימו עד זקנתו – גַּם כִּי יִזְקֶיךָ לֹא יָסוּר מִמֶּנָּה! אליבא דפרשנות זו, יש כאן הנחיה לשים לב לחינוך הילדים עוד בפתח דרכם, כבר בהיותם רכים בשנים.

מהי צורת הרבים של "שבעה"?

שאלות ותשובות בעת המלחמה

בכל חודש מתקבלות במערכת הפניות של האקדמיה אלפי שאלות בענייני לשון. האירועים הקשים בישראל מאז שמחת תורה תשפ"ד (7 באוקטובר 2023), העמידו לפתחנו שאלות שלא היינו מעלים על דעתנו שנצטרך לעסוק בהן – שאלות לשון הקשורות במציאות כואבת זו של מלחמה, שכול ודריכות. הינה כמה דוגמאות.

התבקשנו לתת מידע על מילים כגון מילואים, ניצחון, הנצחה; התבקשנו לחדש מילה כדי לתאר את אירועי שבעה באוקטובר, נשאלנו על משמעות שמות תינוקות שניתנו בעת המלחמה, אם נכון לומר "יחד ננצח" או "ביחד ננצח"? (שתי הצורות תקינות), האם מנצחים במלחמה או מנצחים את המלחמה? (מנצחים

במלחמה). מהי צורת הנקבה של חָלָל (חֲלָלָה, ובסמיכות חֲלֵלֶת־צָה"ל), כיצד הוגים את המילה חרבות בצירוף "חרבות ברזל"? (זו צורת סמיכות ולכן - חֲרִבּוֹת), אם נכון לומר שבעה או שביעי באוקטובר? (שבעה), לקח אחריות או קיבלת אחריות? (עדיף: קיבל עליו אחריות או נשא באחריות), אם יש מילה המתארת חטופים לשעבר? (פדויי שבי), ועוד ועוד.

השאלות של הציבור לאקדמיה בשנת תשפ"ד מלמדות כי גם בשטף האירועים הביטחוניים והפוליטיים לא נזנחה שפתנו. האכפתיות כלפי העברית היא חלק מן ההתעקשות על הזהות שלנו, ועל כן היא אינה מפתיעה בימים האלה. העיסוק בשפה העברית גם בימים של משבר מלמד על בחירה בה מתוך תחושה שהיא מאחדת אותנו, כלל תושבי מדינת ישראל.

השתלמויות באקדמיה ללשון העברית

יהונתן רוסן־ממן

האקדמיה מציעה מבחר השתלמויות ענף למעוניינים ללמוד ולהעמיק בתחומי העברית. מורים, יועצי לשון ובעלי תפקידים בשירות הציבורי השתתפו השנה בתוכניות לפיתוח מקצועי של האקדמיה. מלבד זה חברה האקדמיה בכמה מיזמים לחוג ללשון העברית ולבלשנות שמית באוניברסיטת תל אביב, לאולפן רוזן ועוד. המרצים וכותבי התכנים בהשתלמויות הם עובדי האקדמיה, חברה וגמלאיה.

בשנת תשפ"ד הצענו הרצאות והשתלמויות לקהל הרחב בשלל נושאים: לשון שירת ספרד; שפת הסימנים הישראלית; על מפעליה המדעיים של האקדמיה ללשון; סמנטיקה לקסיקלית; כללי התעתיק; תולדות העברית ועוד. האקדמיה שיתפה פעולה גם עם משרד החינוך בכתיבת תוכניות לימודים ופיתוח מקצועי של מורים. עם פרוץ המלחמה הכינה האקדמיה סדרת הרצאות במסגרת מיזם "מחוננים בלילה" של האגף למחוננים ומצטיינים במשרד החינוך.

לשון שירת תור הזהב בספרד

מי נקרא "רב" חלשון "מריבה"?

מדוע התנגד אבן עזרא לפיוטי הקליר ומדוע גער ברבנו חם?
מה היה אוצר המילים של משוררי ספרד?

מערך ההשתלמויות באקדמיה ללשון העברית מציע לציבור הרחב השתלמות מקוונת ב־12 מפגשים על לשון שירת תור הזהב בספרד. ההשתלמות תעסוק במסורת הלשון שבפי המשוררים, במושגים "צחות הלשון" ו"דוחק השיר", בדקדוק לשון שירת ספרד ובאוצר המילים בה. המשתתפים יתנסו בקריאה מונחית בשירי משוררי ספרד - משמעותם ודקלומם לפי המשקל.

ההשתלמות מוקדשת לזכרו של שי אוריאל פיזם ז"ל, שנפל במלחמה בג' בטבת תשפ"ד. בנעוריו כתב שי אוריאל עבודת חקר מרשימה על שירת שמואל הנגיד.

שאלת נשיא האקדמיה באולימפיאדת הלשון העברית

האקדמיה ללשון העברית שותפה באולימפיאדת הלשון העברית לנוער של אוניברסיטת תל אביב. בשנת תשפ"ד חיברו עובדי האקדמיה חלק מן השאלות למתמודדים, ובראשן שאלת נשיא האקדמיה, פרופ' אהרן ממון, במעמד הגמר. השאלה עסקה במילון שחיבר רב האיי גאון:

רב האיי גאון (939–1038 לספירה) היה מאחרוני הגאונים בבבל. מלבד פעילותו בתחום ההלכה ובתחום מסירת התלמוד וביאורו, הוא חיבר בשלהי האלף הראשון לספירה מילון מקיף עברי-ארמי שהגדרותיו נכתבו בערבית יהודית. המילון נקרא "פְּתָאב אֶלְחָאִי" (=החיבור המקיף), ואכן הוא מילון כולל ושיטתי לאוצר המילים העברי והארמי שבמקרא ובספרות שנכתבה לאחר המקרא עד ימי הגאון. הערכים במילון של האיי גאון הובאו בשיטה ייחודית.

לפניכם דוגמה לקבוצת ערכים שהובאו כולם תחת האות חי"ת בזה אחר זה:

חט"ל, חל"ט, טח"ל, טל"ח, לח"ט, לט"ח

'חטיל' שם אדם (עזרא ב, נז; נחמיה ז, נט). חלט תרגום 'לצמיחות' [...] טח"ל - 'טחול' (משנה חולין ג, ב) [...] טל"ח בארמית הוא הבשר הפרוס.

א. הביאו שני עקרונות לשיטתו של האיי גאון בהצגת הערכים.
ב. אילו הייתם כותבים מילון בשיטתו של האיי גאון, באיזו אות הייתם מופיעה המילה מְצַעֵד, ומה היה סדר השורשים בראש הערך?

חט"ל

חט"ל, חל"ט, טח"ל, טל"ח, לח"ט, לט"ח
חט"ל, חל"ט, טח"ל, טל"ח, לח"ט, לט"ח
חט"ל, חל"ט, טח"ל, טל"ח, לח"ט, לט"ח
חט"ל, חל"ט, טח"ל, טל"ח, לח"ט, לט"ח

חט"ל, חל"ט, טח"ל, טל"ח, לח"ט, לט"ח
חט"ל, חל"ט, טח"ל, טל"ח, לח"ט, לט"ח
חט"ל, חל"ט, טח"ל, טל"ח, לח"ט, לט"ח
חט"ל, חל"ט, טח"ל, טל"ח, לח"ט, לט"ח

חט"ל, חל"ט, טח"ל, טל"ח, לח"ט, לט"ח
חט"ל, חל"ט, טח"ל, טל"ח, לח"ט, לט"ח
חט"ל, חל"ט, טח"ל, טל"ח, לח"ט, לט"ח
חט"ל, חל"ט, טח"ל, טל"ח, לח"ט, לט"ח

חט"ל, חל"ט, טח"ל, טל"ח, לח"ט, לט"ח
חט"ל, חל"ט, טח"ל, טל"ח, לח"ט, לט"ח
חט"ל, חל"ט, טח"ל, טל"ח, לח"ט, לט"ח
חט"ל, חל"ט, טח"ל, טל"ח, לח"ט, לט"ח

בטח, בטוח וביטחון: מפרסומי האקדמיה בשנת תשפ"ד

עובדי האקדמיה מפרסמים באתר האקדמיה ללשון רשימות קצרות בענייני לשון, מהן בבחינת הסברים והרחבות להחלטות האקדמיה ומהן בבחינת בירורים בנושאים שהאקדמיה אינה פוסקת בהם. הינה דוגמה לרשימה כזו.

שקד חיים

אחת המילים השימושיות בפי דוברי העברית היא בטח, ואולם מתקני הלשון ובעלי הסגנון מסתייגים מן השימוש הזה.

אחת המילים השימושיות בפי דוברי העברית היא **בטח** ("תגיע מחר?" – "בטח!"), ואולם מתקני הלשון ובעלי הסגנון מסתייגים מן השימוש הזה, שכן במקורות העברית הקלסית תואר הפועל **בטח** בא בהוראת 'בשקט ובשלווה', כגון "וְהָיִיחַ לָכֶם מִכָּל אֲיִיכֶם מִסָּבִיב וַיִּשְׁבְּתֶם **בְּטָח**" (דברים יב, י), ולפחות פעם אחת נראה שמדובר בשם עצם ממש: "וְהָיָה מַעֲשֵׂה הַצִּדְקָה שְׁלוֹם וְעִבְדַּת הַצִּדְקָה הַשְּׁקֵט וְ**בְטָח** עַד עוֹלָם" (ישעיהו לב, יז). השימוש המאוחר במובן 'ודאי, כמובן' נוצר ככל הנראה בספרות הרבנית מתקופת האחרונים. בימינו נוספה לקלחת גם המילה **בטוח** במובן 'בטח' ("שנת הלימודים בטוח לא תיפתח ב־1 בספטמבר").

כלום יש הצדקה להסתייגות מ**בטח** ו**בטוח** בשימושיהם החדשים? הינה סקירה קצרה.

בלשון המקרא מופיעות לא מעט מילים בשורש **בטח**, ולהוציא את הפועל **בטח**, המילה **בטח** היא הנפוצה מכולן, ובמיוחד בצירוף **לְבַטֵּחַ**: "וַיֵּשֶׁב יְהוֹדָה וַיִּשְׂרָאֵל לְבַטֵּחַ [=בביטחון, בבטחה] אִישׁ תַּחַת גִּפְנוֹ וְתַחַת תְּאֲנָתוֹ" (מלכים א ה, ה).

השימוש בתואר הפועל **בטח** בהקשר של ודאות עולה – על פי בדיקתנו – בספרות הרבנית, ובעיקר בספרות השאלות והתשובות, סביב המאה ה־16 ואילך. דוגמאות: "ולבי אומר לי **בטח** דָּאָם הִיָּה רואה הרב [...] לא היה פוסק בתשובתו היפך דעתו" (שו"ת הב"ח לר' יואל סירקיש), "ובכן נאמר **בטח** שמותרת היא להנשא" (שו"ת מהר"ם פדובה לר' מאיר קצנלבוגן). נראה שמתחילה שימש **בטח** בספרות הרבנית המוקדמת רק לפי ההקשר המקראי, היינו בעיקר לצד הפעלים **יָשַׁב** או **שָׁכַן**, ובשלב מאוחר יותר גם לצד הפועל **אָמַר**; ואפשר שיש כאן התפתחות טבעית – כשם שאדם יושב על אדמתו בנחת ובהרגשת ביטחון כך מוֹרֶה ההלכה עשוי לומר או לקבוע דבריו בנחת ובביטחון ובלא שום פקפוק.

מכאן ואילך **בטח** כתואר הפועל לא הוגבל עוד, ולשימוש המחודש בו יש מהלכים בספרות ההשכלה ובעברית החדשה עד ימינו. אלא שבזאת לא נתקררה לחלוטין דעתם של מתקני הלשון. יצחק אבינרי לא התרשם מן ההיקריות בנות מאות השנים של **בטח** במובן הזה, ולדעתו אין הן מכוונות אל עיקר ההוראה וכל שכן אל שימושיה המקוריים במקרא. עוד הוא העלה את ההשערה שיש כאן השפעה

מן הלעז, שכן בידידש המילה "זיכער" (מגרמנית: sicher) משמשת הן בהקשר של ביטחון הן בהקשר של ודאות. עם זאת אבינרי לא ראה בשימוש זה שגיאה של ממש, אך טרח להסב את תשומת הלב לביטויים אחרים שיפים להבעת העניין: בוודאי, אל נכון, בלי ספק, כמובן, ברור.

לדברי אבינרי גרוע ממנו חדש שמקורו בא - בָּטוּחַ - באותה הוראה. אומנם אין כל שיבוש בצורת הבינוני הפועל של בָּטַח, והיא מצויה במקורות במשמעות 'סומך, בוטח': "בטוחים אנו בבעל הרחמים שאינו מביא מבול לעולם" (ירושלמי תענית ג, ח; סז, ע"א). אבל קל להבין את הדרך מניסוחים כגון "אני בטוח שלא ירד גשם" ואף "בטוח שלא ירד גשם" (על דרך 'ידוע ש...') אל ניסוחים שבהם 'בטוח' הוא תואר הפועל, כגון "בטוח לא ירד גשם". אפשר שתרגם לכך תואר הפועל בָּטַח בשימושו המחודשים. ומכל מקום מעבר דומה של שמות תואר לתוארי פועל מוכר היטב בעברית, כגון במילים 'קשה' ו'יפה' ("הם עבדו קשה כדי להגיע להישגים אלו"; "היא רק בת שלוש וכבר אוכלת יפה בסכין ובמזלג").

השורש בט"ח
הוליד כמה מילים
בלשון המקרא,
ביניהן הפועל
הַבְּטִיחַ במשמעות
'גרם שיסמוך
על מישהו או
משהו'. רק מאוחר
יותר, בתקופת
חז"ל, התקבלה
המשמעות הרווחת
יותר - 'התחייב,
נתן הבטחה'.

מילים מן השורש בט"ח - מן המקרא ועד ימינו

השורש בט"ח הוליד כמה מילים בלשון המקרא. מכולן רווח הפועל בָּטַח במשמעות 'סמך, נתן אמון' הרגיל עד ימינו: "בָּטַחוּ בַּה' עַדִּי עַד" (ישעיהו כו, ד), "כִּי לֹא בְקִשְׁתִּי אֲבָטָח וְחָרַבִּי לֹא תוֹשִׁיעֵנִי" (תהלים מד, ז); ולצידו נפוץ פחות הפועל הַבְּטִיחַ במשמעות 'גרם שיסמוך על מישהו או משהו': "וְאַתָּה הַבְּטַחְתָּ אֶת הָעָם הַזֶּה עַל שָׁקֶר" (ירמיהו כח, טו). נראה כי רק מאוחר יותר, בתקופת חז"ל, התקבלה המשמעות הרווחת יותר - 'התחייב, נתן הבטחה', למשל בנוסח הקדום של ברכת המזון: "תבנה ציון עיר קדשך... ותשמחינו בה בקרוב כאשר אמרתה והבטחתה".

במקרא, מלבד בָּטַח, יש עוד כמה שמות נדירים יותר: מִבְּטַח בהוראת 'ביטחון, מקום בטוח': "וַיֵּשֶׁב עַמִּי בְּנוֹה שְׁלוֹם וּבְמִשְׁכָּנֹת מִבְּטָחִים וּבְמִנְוֹחַת שְׁאֲנֹנֹת" (ישעיהו לב, יח); בְּטָחוֹן: "מָה הַבְּטָחוֹן הַזֶּה אֲשֶׁר בְּטָחְתָּ" (מלכים ב, יח, יט); בְּטָחָה (רק בצירוף בְּטָחָה): "בְּשׂוֹכָה וְנַחַת תִּנְשָׁעוֹן בְּהִשְׁקָט וּבְבִטָּחָה תִּהְיֶה גְבוּרַתְכֶם" (ישעיהו ל, טו); בְּטָחָה (רק בצורת הרבים): "יִשְׁלְיוּ אֹהֲלִים לְשִׁדְדִים וּבְטָחוֹת לְמִרְגְּזֵי אֵל" (איוב יב, ו). דומה כי בין השמות לפעלים משתקף הבדל קל של משמעות: השמות עניינם 'שלווה' והפעלים עיקרם 'אמון'; אומנם אין אמון אלא הרגשת ביטחון ושלמות, ובכל זאת אין הם חופפים לגמרי.

בעברית לדורותיה ביטחון הוא שם העצם הרגיל המלווה את הפועל בָּטַח. הוא אומנם משמש הרבה בהקשר של ענייני צבא ומלחמה ("משרד הביטחון", "כוחות הביטחון", וגם "אירוע ביטחוני" וכדומה), אך יש לו שימוש גם בהקשרים כלליים

לגמרי ובגוני משמעות נוספים, כגון "אין לי ביטחון שאגיע בזמן", "ביטחון תעסוקתי", "ביטחון עצמי", "ליתר ביטחון". ואכן בעת החדשה, עם שכלול המנגנונים הממשליים והבירוקרטיים, ביטחון ספח לתוכו שלל הוראות קרובות שבלשונות אחרות מופרדות זו מזו, ושוב לא הייתה המילה בהירה דייה.

על רקע זה לא פלא שהשורש בט"ח התעשר בימינו במילים נוספות: כך נוצר השם **בְּטִיחוֹת** (מן **בְּטוּחַ**; בדומה ל**חָשׁוּב**–**חֲשִׁיבוֹת**) לציון שמירה על שלמות הגוף והרכוש; בבניין פיעל התחדש הפועל **בָּטַח** ועימו שם הפעולה **בְּטוּחַ** לציון insurance מתחום הממון; בעברית הבנקאית יוחדה למילה **בְּטוּחָה** (על פי המילה המקראית **בְּטָחוֹת**) המשמעות של 'ערובה להלוואה'.

יום העברית

"עברית - שפה שמחברת אותנו"

יום העברית תשפ"ד

יום העברית תשפ"ד התקיים השנה בצל המלחמה, והפעילויות המגוונות שיזמה האקדמיה לכבודו הותאמו למצב.

עברית - שפה שמחברת אותנו

המיזם הראשי של יום העברית היה המיזם "עברית - שפה שמחברת אותנו", שיצא אל הפועל בשיתוף המועצה הציונית בישראל.

האקדמיה פנתה לעשרים נשים, גברים ובני נוער שהמלחמה טלטלה את חייהם וביקשה מהם לבחור מילה המעניקה קול ומשמעות לתקופה, מילה שיש בה כדי לעורר השראה בימים האלה.

המילים שנבחרו והנימוקים שנלוו אליהן עוצבו בעשרים כרזות המשקפות רגשות אישיים עזים ותחושות חברתיות ולאומיות. יחד התקבל פסיפס ברוח הימים האלה: אהבה, אור, אחדות, אמונה, באר, בית, זהות, חיים, ישראליות, כיסופים, מולדת, משפחתיות, רוח, ריחוק, רעות, רפת, שותפות, שליחות ותושייה. במסגרת המיזם חוברו למילים איורים מקוריים המעלים הרהור נוסף על משמעותן. ערכת הכרזות נמסרה חינם לשמונה מאות מזמינים - בתי ספר וגופים ציבוריים אחרים.

השתתפו במיזם: הילה שי, אימו של סמ"ר ירון אורי שי, לוחם בסיירת הנח"ל שנפל בקרב על כרם שלום; סיגי כהן ומירב לשם-גונן, שילדיהן אליה כהן ורומי גונן נחטפו מהמסיבה ברעים; רחל אדרי, תושבת אופקים, ותמר בן צבי, תושבת בארי, ניצולות המתקפה; אלון דויד, ראש עיריית שדרות, וחיים ילין, איש בארי וראש מועצת אשכול לשעבר; העיתונאי ומגיש החדשות דני קושמרו ופעיל ההסברה יוסף חדאד ועוד.

הכרזות עוצבו בידי אלעד ליפשיץ מסטודיו דוב אברמסון, ירושלים.

**המילים שנבחרו
והנימוקים שנלוו
אליהן עוצבו
בעשרים כרזות
המשקפות רגשות
אישיים עזים
ותחושות חברתיות
ולאומיות.**

אהבה

הבחירה של חיים ילין

חיים ילין מקיבוץ בארי היה בעבר ראש המועצה האזורית אשכול וחבר הכנסת העשרים.

הבחירה של חיים ילין

בחרתי במילה אהבה מתוך החום והתמיכה הבלתי מסויגת של עם ישראל. הרגשתי שהכאב שהרגיש כל העם הוא סוג של הזדהות ואהבה כלפי האנשים שהיו בחזית.

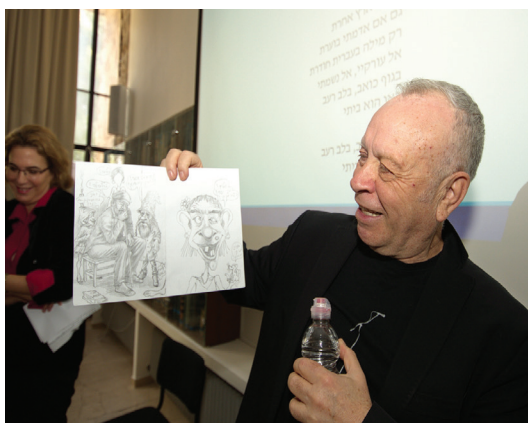
אנשים קפצו להציל אותנו, וזה משהו מאוד בסיסי - אהבה בלי גבולות. זו ההוכחה שהעם שלנו צריך אהבה. אני מקבל מאנשים טונות של אהבה, וזה הדלק שלי לעשייה.

חיים ילין מקיבוץ בארי היה בעבר ראש המועצה האזורית אשכול וחבר הכנסת העשרים.

מפגשי יום העברית

האקדמיה קיימה אירוע באווירה אינטימית בביתה בירושלים לכבוד יום העברית תשפ"ד. המבקרים שמעו הרצאות מפי עובדי האקדמיה והשתתפו במפגשי שיחה עם המשוררת אגי משעול, עם השדרן ומבקר המוזיקה יואב קוטנר ועוד. משעול דיברה על כתיבה ועל יצירה בימים של כאב ועל החסד והנחמה שהשירה עשויה להציע לקוראיה. קוטנר סיפר כמה מן הסיפורים שמאחורי שירי המלחמות הבולטים ותיאר כיצד משתקפים בשירים הערכים המשתנים של החברה הישראלית במדינת ישראל בעיתות מלחמה.

באי האירוע השתתפו גם בסיור מודרך במרכז התרבות וההדרכה החדש של האקדמיה.

אליפות העברית

כמו בשנים הקודמות גם השנה הזמינה האקדמיה את הקהל להתחרות ב"אליפות העברית" – חידון ידע מאתגר בעברית בכל תחומי הלשון: מטבעות לשון, מילים ומשמעותן, חידושים ומחדשים, תקן הלשון, כתיב, ניקוד, תחיית הלשון ועוד. לחידון לשנת תשפ"ד נוספו שאלות חדשות רבות, מקצתן בסימן שבעים שנה לייסוד האקדמיה ללשון העברית. חמשת אלופי העברית שסיימו במקומות הראשונים בתחרות זכו בתשורות מחנות הספרים שלנו.

מימין: אגי משעול
ביום העברית.
משמאל: יואב
קוטנר ביום
העברית.
צילום: דורון
רובינשטיין

יום העברית באירופה

בשנת תשפ"ד בפעם הראשונה הגיע יום העברית גם באירופה. ארגון הקהילות הישראליות באירופה (ICE – Israeli Community Europe) ציין את יום העברית בשיתוף האקדמיה ללשון העברית. האירועים התקיימו במרכזי הארגון בערים וינה, ברלין, ברצלונה, אתונה ופרנקפורט, ובכל אחד מהם נהנו עשרות משפחות ישראליות מפעילות מגוונות בעברית: פעילות יצירה, שעת סיפור מומחזת, חידון אליפות העברית ומסיבת אותיות.

חגיגות יום
העברית באירופה.
התצלום באדיבות
ICE Israeli
community
Europe

חדש בחנות

החלטות האקדמיה בדקדוק,
מהדורה חמישית

מחברת מנחם בן סרוק
מהדורת אהרן ממון וחננאל מירסקי

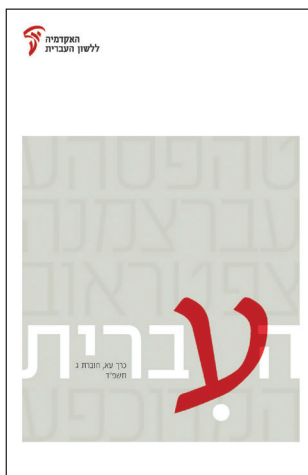
כתב העת לשוננו פו, ג

כתב העת לשוננו פו, ב

כתב העת לשוננו פו, א

כתב העת העברית עא, ג

כתב העת העברית עא, ב

כתב העת העברית עא, א

"תיק "חיבור"
בשפת הסימנים הישראלית

"תיק "אהבה"
בשפת הסימנים הישראלית

חברי האקדמיה

הנשיא: אהרן ממן

מירון ח' איזקסון (חבר המנהלה)

אילן אלדר*

אמונה אלון

שולמית אליצור

רות אלמגור־רמון

סיריל אסלנוב

חיים באר

ארז ביטון

יעקב בן־טולילה

משה ברי־אשר (הנשיא הקודם)

יוחנן ברויאר

חנוך גמליאל

אבנר הולצמן

אבי הורביץ

יהודית הנשקה (חברת המנהלה)

גיל הראבן

יעקב זוסמן

מלכה זמלי

שמעון זנדבנק

אפרים חזן

חיים א' כהן (עורך המילון וחבר

המנהלה)

מנחם כהנא

קציעה כ"ץ

מרדכי כסלו

עירית לינור

אורי מור

מרדכי מישור

יורם מלצר

שלמה נאה

חיים סבתו

יוסף עופר (סגן הנשיא)

משה פלורנטין

שמואל פסברג

שמא יהודה פרידמן

שמחה קוגוט

אלישע קימרון

מנחם קיסטר

דוד רוזנטל

מיכאל ריז'יק

יעל רשף

אורה (רודריג) שורצולד

שטפן שורש

כריסטיאן שטאדל

צרויה שלו

אבי שמידמן

זיוה שמיר

שמעון שרביט

עפרה תירוש־בקר (חברת המנהלה)

חברי כבוד

שמואל בולוצקי

אליעזר (לואיס) גלינרט

קרלוס דל־ואיה רודריגז

אברהם הולץ**

פריץ ורנר

ג'פרי כאן

טקמיצו מוראוקה

דב ספטימוס

סטיבן ד' פראד

ראובן (ריצ'ארד) שטיינר

* נפטר ביום כ"ד באדר ב' תשפ"ד (3 באפריל 2024). יהי זכרו ברוך.

** נפטר ביום ב' בכסלו תשפ"ד (15 בנובמבר 2023). יהי זכרו ברוך.

עובדי האקדמיה בתשפ"ד

א. הצוות המדעי

מפעל המילון ההיסטורי: איילת הראל (מרכזת מנהלית), אמיר געש (ראש המדור לספרות התרגומים מערבית), אריאל שוה (ראש המדור לספרות הרבנית של ימי הביניים), אלכסיי אליהו יודיצקי (ראש המדור לספרות העת החדשה), דורון רובינשטיין (הממונה על ערכי המילון), אמיתי בנימין, אדם בן-נח, יהושע גרנט, גבריאל דיכטר, יאיר האס, אורי הולצמן, אפרים בצלאל הלבני, דורון יעקב, ערבה ישראל, אלירן לוי, ירון לישע, דוד נודל, דינה נחליאל, יעקב עציון, דוד פריבור, יחיאל צייטקין, דורית קדרי, אמונה רוזן, נריה ריבלין, נורית שובל-דודאי, חנה שויקה, מור שמש, סיני תוראן.

המזכירות המדעית: רונית גדיש (ראשת המזכירות המדעית עד אדר ב'), ברק דן (המזכיר המדעי מאדר ב'), שקד חיים, ויקי טפליצקי בן-סעדון, שלו פרפל, תמר קציר, דניאל שטרית, צופיה שקלים.

המדור לחקר העברית החדשה המוקדמת: רות שטרן (ראש המדור), נטע דן.

מערך ההשתלמויות: יהונתן רוסן-ממן (ראש המדור).

מדור שפת הסימנים הישראלית: יהונתן שיוביץ (ראש המדור), מאור בן-זאב.

ב. הצוות המנהלי והמקצועי

מנכ"לית האקדמיה: דורית לרר

העוזרת לנשיא ולמנכ"לית: שחף רייך

כספים: ראובן גרוס (חשב), אנה לבטוב

משאבי אנוש ורכש: אורלי בירון

משרד: סיגל נתן

קשרי חוץ: שרית הראל-מימראן

שיווק ומכירות: חיים פרידמן

מדור מערכות המידע: אודי נעמני (ראש המדור), ינון בר, שולי זינגר, רבקה חדד, תבור חן, ירדן יחזקאלי, קטי מויאל, נאוה סוטו, איתן פפאו, רחל רוזנברג.

ההוצאה לאור: ליזה מוהר (ראשת המדור), עירית בריס, עינב דרימר, אורית טפרברג.

המדור לקשרי קהל: תליק כרמון (ראש המדור), ענבר דמרי, עדיה שוורץ בן ששון.

מרכז התרבות וההדרכה: יפעת זילברמן (ראשת המדור), טל שוב.

הספרייה והארכיון: דוד אמיתי (ראש המדור), אריה אולמן, שרית עמדי.

חברי ועדות הקבע וועדות המינוח שפעלו בתשפ"ד

ועדת הדקדוק

פרופ' יוחנן ברויאר (יו"ר), רות אלמגור-רמון, ד"ר חנן אריאל, ד"ר חנוך גמליאל, ד"ר דורון יעקב, ד"ר מרדכי מישור, פרופ' יוסף עופר, ד"ר אבי שמידמן; ד"ר ברק דן (מרכז הוועדה).

הוועדה למונחי אלקטרוניקה

אנשי המקצוע: אבי גבעון (יו"ר), ד"ר יצחק יזרעאלי, שלמה ירדני, חוסה סוסלי, דרור קן דרור, ד"ר יעקב שטיין

מטעם האקדמיה ללשון העברית: דורון רובינשטיין, ויקי טפליצקי בן-סעדון (מרכז הוועדה).

הוועדה למונחי בלשנות

פרופ' אורה שורצולד (יו"ר), פרופ' סיריל אסלנוב, ד"ר רועי גפטר, ד"ר קרן דובנוב, פרופ' זהר לבנת, פרופ' טל סילוני; שלו פרפל (מרכז הוועדה).

הוועדה לזואולוגיה

אנשי המקצוע: ד"ר ליאת גדרון (יו"ר), ד"ר אייל בן-חור, ד"ר עוז בן-יהודה, ד"ר דני גולני, חגי הלל, ד"ר זוהר ינאי, דפנה לב, אריאל לייב פרידמן

מטעם האקדמיה ללשון העברית: פרופ' סיריל אסלנוב, ד"ר קרן דובנוב (מרכז הוועדה בעבר); ד"ר ברק דן (מרכז הוועדה).

הוועדה למונחי כטב"ם

אנשי המקצוע: אלון אונגר (יו"ר), ראובן בן-שלום (מזכיר הוועדה), רס"ן תם בר אבני, מתן גולדבלט, בני דוידור, יזהר יונה, מורן משקל-סיני, ד"ר לירן ענתבי, רועי פשין, ד"ר דלית קן-דרור פלדמן, דן קרינסקי, רביב שנקר, יהונתן שפירא, ערן שרוני
מטעם האקדמיה ללשון העברית: פרופ' שלמה נאה, פרופ' זיוה שמיר; ויקי טפליצקי
בן-סעדון (מרכזת הוועדה).

הוועדה למונחי מגדר ומיניות

אנשי המקצוע: ד"ר עמית קמה (יו"ר), ד"ר מיכל אסא-ענבר, ד"ר רועי גפטר, פרופ' חנה הרצוג, ד"ר עמליה זיו, פרופ' צבי טריגר
מטעם האקדמיה ללשון העברית: ד"ר קרן דובנוב, ד"ר אורי מור; ויקי טפליצקי
בן-סעדון (מרכזת הוועדה).

הוועדה לשמות פטריות הבר בישראל

אנשי המקצוע: ד"ר דליה לוינסון (יו"ר), אולגה גודורובה, ברוריה גל, פרופ' אמוץ דפני, יונתן גור, ד"ר עידן פרמן
מטעם האקדמיה ללשון העברית: אמונה אלון, ד"ר אורי מלמד, ד"ר ברק דן; ויקי טפליצקי בן-סעדון (מרכזת הוועדה)
משקיפים קבועים: יהודית גולן, יולה וילוז'ני, אלעד גילאון, שלמה ויגודני, טל פסטמן, ניצן אילסר.

הוועדה להסדרת מונחי התא לבתי הספר

אנשי המקצוע: פרופ' אורנה אלרואי-שטיין, פרופ' איל בן-צבי, ד"ר ענת פלורנטיין, פרופ' נגה רון-הראל, חגי הלל, פרופ' איל בן-צבי, ד"ר שי קובו
מטעם האקדמיה: פרופ' מיכאל ריז'יק; רונית גדיש, ויקי טפליצקי בן-סעדון (מרכזת הוועדה).

